

Denk **Wijzer**

Thema: Risico's en veiligheid

De risicomaatschappij

Crisisbeheersing en rampenbestrijding

Krijgsmacht in het nauw

En verder:

Vrouwen in de politiek

Europa-publicaties vergeleken

4

JAARGANG 3 | NUMMER 4 | OKTOBER 2003

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 3, nummer 4, oktober 2003

Oplage: 3100
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 14,- per jaar (jongeren tot en met 25 jaar betalen slechts € 9,50). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 26,- per jaar, jongeren € 14,-). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf andere publicaties en informatie over congressen, activiteiten e.d. Voor niet-abonnees en niet-donateurs kosten losse nummers van *DenkWijzer* €3,- per stuk (excl. verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
**Deadline kopij volgende nummer:
3 november 2003**

Redactie:
vacant (hoofdredacteur), Henk Visser (namens bestuurders), Jan Post, Reinier Koppelaar (namens Tweede Kamerfractie) en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:
Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:
Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2003
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

4 Veiligheid en verandering

De politie is een cruciale schakel in de veiligheidsketen. "De politie is er altijd, maar niet overal voor verantwoordelijk". Teun Visscher, plaatsvervangend korpschef Midden & West Brabant vindt het een goede ontwikkeling dat de politie steeds meer gaat werken met prestatieafspraken, niet alleen op regioniveau, maar ook tot op wijkteamniveau. Hij legt alleen ook de uitdaging bij de minister van Binnenlandse Zaken neer, om ook te werken aan verbetering dan wel meetbaarheid van de prestaties van de andere partners in de keten.

7 Veiligheid en normbesef

Het begon allemaal in Enschede. Met de ontploffing van het vuurwerkbedrijf SE Fireworks werd niet alleen een hele woonwijk weggevaagd, maar ook het vertrouwen in toezicht en handhaving door de overheid. Een prikkelende column van de Enschedese wethouder en toenmalig raadslid Tymon de Weger.

8 De illusie van de voorzienige staat

De wijze waarop we in onze moderne samenleving omgaan met onzekerheid is volgens Jan van der Stoep van het Instituut voor CultuurEthiek anders dan die in pre-moderne samenlevingen. Dat gegeven heeft ook consequenties voor het overheidsbeleid. In de huidige risicosamenleving lijkt de taak van de overheid als verzorgingsstaat te worden ingeruild voor die van een voorzienige staat, die aan individuen maximale veiligheid moet bieden en alle mogelijke risico's moet uitsluiten.

12 Crisisbeheersing in een risicomaatschappij

Als het mis gaat wordt naar de overheid gekeken. In een onzekere samenleving verlangen mensen van de overheid bescherming en zorg voor veiligheid. Het vertrouwen in de overheid is in geding, nu bij rampen is vastgesteld dat overheden tekortschieten in hun handhavende taken en bij de uitvoering van de rampenbestrijding. Burgemeester Koelewijn van Liesveld beschrijft wat er in de afgelopen jaren is gebeurd en wat er nog moet gebeuren. Hij spitst dat toe op de rampenbestrijding en loopt daarbij de brandweer versterkt, de geneeskundige hulpverlening, de politie en de gemeente langs. "De vraag wat van de overheid mag worden verwacht bij de rampenbestrijding vraagt om een maatschappelijke discussie."

20 De Nederlandse krijgsmacht in het nauw

Nederland lijkt zich in zichzelf te keren, want bij discussies over veiligheid wordt nauwelijks over de landsgrenzen heen gekeken. Juul van der Velden constateert een serie onevenwichtige beleidsnotities, veelbelovende aanbevelingen en halfslachtige maatregelen. Het kabinet-Balkenende is in navolging van twee paarse kabinetten er volgens hem in geslaagd Defensie naar de onderste regionen te dirigeren. De ChristenUnie zou zich op moeten werpen als belangenbehartiger van de krijgsmacht en haar personeel. In dit verband is een alternatieve defensienota van de ChristenUnie aan te bevelen.

Risico's en veiligheid

Door Erik van Dijk, eindredacteur

Het kabinet wil flink bezuinigen, maar niet op de veiligheid. Dat was één van de belangrijkste boodschappen van Prinsjesdag 2003. Aan veiligheid wordt in de komende vier jaar 350 miljoen euro meer uitgegeven. Het aantal arrestaties, behandelde zaken en straffen en boetes moet fors omhoog. Hoofddoel is dat de criminaliteit en overlast in de openbare ruimte vanaf 2006 met zo'n 25 procent is afgenomen. De politie krijgt hiervoor in 2004 22,5 miljoen extra, het Openbaar Ministerie 36 miljoen, de rechtsbijstand 30 miljoen en de rechterlijke macht 58 miljoen.

“De kwaliteit van de samenleving zal verder verbeterd worden door het terugdringen van geweld en overlast op straat. Toezicht en controle in de openbare ruimte worden vergroot. Veelplegers worden met voorrang aangepakt. Voor meer veiligheid zijn preventie en toezicht onontbeerlijk, evenals een effectief optreden van justitie en politie.” (Troonrede, 16 september j.l.)

Veiligheid is de laatste jaren item nummer 1 op de politieke agenda. Sinds de vuurwerkramp in Enschede en de Nieuwjaarsbrand in Volendam is het vertrouwen in de beschermende, toezichthoudende en handhavende rol van de overheid ernstig geschokt. Andere ongelukken zoals instortende parkeerdekken en balkons – waarbij o.a. het bouwkundig toezicht door gemeenten gefaald had - wreven alleen nog maar meer zout in de wonde. Het geschonden vertrouwen is intussen zo erg, dat bij elke nieuwe kleine of grote ramp - zoals de gasexplosie in Den Haag - de overheid meteen verwijten wordt gemaakt. Het is dan nog helemaal niet zeker óf de overheid wel op enig punt gefaald heeft en soms blijkt zelfs later, dat de overheid helemaal geen blaam treft. Ook bij de verschuivende dijken bij Wilnis en Rotterdam waren de beschuldigingen aan het adres van de waterschappen niet van de lucht.

Wat is er aan de hand? Is het echt zo erg gesteld met de overheid of hebben de burgers onredelijk hoge verwachtingen van de overheid als het gaat om hun bescherming? Het lijkt inderdaad wel alsof de overheid iedereen

tegen elk gevaar zou moeten beschermen.

In een column in het VNG-magazine van 20 juni j.l. met de veelzeggende titel ‘Het recht op risico’ deed burgemeester Van Dok (Vlissingen) haar beklag. “Degene die mij gisteren nog met een gangetje van 150 over de A58 passeerde, staat zich vanavond in de commissie Openbaar Bestuur heftig te beklagen, omdat de 30-kilometer-zone in zijn wijk nog niet is gerealiseerd.” Zij vindt dat de gemeenten zich moeten blijven inspannen om veiligheid te bieden aan hun inwoners, maar “ik pas ervoor om met allerlei regels een steriliteit na te streven, terwijl de burger ijverig op zoek is naar de weergaloze kick van nieuwe risico's.”

In een column in de Metro tijdens de enorme droogteperiode in augustus stond dat het tijd wordt “dat we ons eens realiseren dat we eigenlijk superverwende, onvolwassen burgers zijn. Die alles willen hebben, niks willen geven, tegenslag niet kunnen accepteren en daarvoor de schuld bij de overheid leggen. Zelfs vervelende natuurverschijnselen komen zo op het bordje van de regering te liggen.” Er wordt voortdurend gemopperd op de ingewikkelde en uitgebreide regelgeving in ons landje, maar “aan de andere kant eisen we diezelfde ingewikkelde regels wel. Want we willen dat de overheid voortdurend voor ons zorgt (...)”.

Ook in een recente publicatie van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (*Bevrijdende kaders. Sturen op verantwoordelijkheid*) wordt dit probleem uitgebreid beschreven en vooral de vinger gelegd bij de cruciale vraag: wie is nu waarvoor verantwoordelijk? Niet alleen overheden zijn verantwoordelijk, maar ook burgers, instellingen en bedrijven. We mogen echter ook niet vervallen in de passief-makende conclusie dat iedereen een stukje verantwoordelijkheid draagt, want dan voelt per saldo niemand zich echt verantwoordelijk.

De overheid heeft wel degelijk een grote verantwoordelijkheid voor veiligheid. Bescherming van burgers hoort nu eenmaal bij haar kerntaken. Het is goed dat daarvoor nu extra geld wordt uitgetrokken, maar het is nog belangrijker dat zij duidelijk maakt, wie waarvoor verantwoordelijk is. En dan nog denk ik niet, dat we de criminaliteit over twee of drie jaar af zien nemen met 25%. Daarvoor moeten overheden, kerken, burgers en organisaties ook investeren in het waarden- en normendebat. Nederland wordt immers niet alleen maar veiliger door meer geld en duidelijkere regels en verantwoordelijkheden. Daarvoor zijn de oorzaken van de huidige onveilige staat van Nederland te diep.

Veiligheid en verandering

Door Erik van Dijk

Teun Visscher is plaatsvervangend korpschef in de regio Midden & West Brabant, één van de 25 politie-regio's in Nederland. Hij is onder meer betrokken bij de aanpak van drugskoeriers op de snelweg van de Randstad naar België, bij de strijd tegen vrouwenhandel en illegale seksinrichtingen en bij internationale samenwerkingsverbanden zoals met de Belgische politie. In alles probeert hij als christen betrokken, dienstbaar en integer te zijn. Het afnemen van de ambtseed ervaart hij dan ook altijd als heel bijzonder. 'Zo waarlijk helpe mij God Almachtig'.

mr. ing. Teun Visscher

Teun Visscher is in 1958 geboren te Kampen. Na de reorganisatie van de Nederlandse Politie was hij achtereenvolgens werkzaam als districtschef Rijn en Braassem, districtschef Waag en Wiericke en divisiechef Recherche. In 2001 maakte hij de overstap naar de Politie Midden & West Brabant en was daar werkzaam als divisiechef Recherche. Vanaf 2002 is hij waarnemend Hoofd Politieële Bedrijfsvoering tevens plaatsvervangend korpschef in deze regio.

Hoe komt het toch dat veiligheid zo'n groot thema is geworden in de afgelopen jaren?

Nederland is volgens Teun Visscher in de afgelopen jaren in absolute cijfers niet onveiliger of criminel geworden. Daarin wordt hij gesteund door de laatste Politiemonitor van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Het veiligheidsgevoel van burgers – de subjectieve veiligheid – is volgens die Monitor in de afgelopen twee jaar ook verbeterd, maar is wel aan allerlei veranderingen onderhevig. Bovendien, het verschilt ook per groep. “Met name ouderen voelen zich onveiliger, terwijl dat niet de groep is die volgens de absolute cijfers de meeste kans lopen om slachtoffer te worden van criminaliteit. Dat zijn juist jonge mensen.”

Volgens de Politiemonitor voelt de Nederlander zich dus eindelijk weer wat veiliger. “Het veiligheidsgevoel is de laatste jaren negatief beïnvloed geweest door een aantal grote incidenten zoals de rampen in de Bijmer, in Enschede en in Volendam, een aantal gevallen van zinloos geweld en een politieke moord. Het veiligheidsgevoel is ook aangetast doordat alles door de media veel zichtbaarder is geworden. Incidenten via de TV zo snel, direct en prominent te kunnen aanschouwen, doet wel wat met mensen. Mensen zijn daardoor alerter geworden, zijn zich ook mede daardoor bewuster geworden van risico's. Vaak maken mensen zich dan vervolgens ook meer zorgen dan objectief gezien nodig is.”

Zijn de mensen veranderd in de afgelopen jaren, specifiek ook in hun houding t.o.v de politie?

“Ik weet niet of het vertrouwen van mensen in de politie toe- of afgenomen is, maar ze zijn wel mondiger geworden, kritischer, vooral ten opzichte van de bejegening door de politie en over de beschikbaarheid en bereikbaarheid van de politie. Problemen worden tegenwoordig zonder om-wegen aan de kaak gesteld. Dat zie je ook bij de gemeente. Er wordt meer geklaagd – terwijl het aantal gegronde klachten bij ons in de afgelopen jaren niet is toegenomen – en mensen staan meer op hun rechten.” Mensen zijn volgens Visscher niet direct veeleisender geworden, maar ze communiceren gewoon explicieter. Het is volgens hem goed, dat mensen hun verwachtingen duidelijk maken.

In hoeverre is de samenleving veranderd of aan het veranderen?

Teun Visscher kan zo een heel rijtje opnoemen. “De bevolking wordt diverser, grijzer en mobieler. De grenzen vervagen. Europa wordt groter. Het gebruik van internet en mobiele telefoons is enorm gestegen in de afgelopen jaren en neemt nog steeds toe. Jongeren ontwikkelen zich zelfstandiger dan enkele jaren geleden. Allochtone jongeren zijn zich aan het emanciperen. Sowieso vragen mensen meer erkenning van hun eigen identiteit, godsdienst en cultuur.”

Door deze ontwikkelingen veranderen ook de vormen van criminaliteit. Daar moet de politie zich aan aanpassen. “Criminaliteit wordt steeds meer interregionaal, landelijk of vaak zelfs internationaal. Het gaat ook steeds meer via internet. Dan hebben we het over fraude, kinderporno, het verstoren van netwerken e.d.” De afdeling elektronische criminaliteit moet zich volgens Visscher dan ook blijven doorontwikkelen.

Visscher ziet ook een nog een ander gevaar: de scheiding tussen boven- en onderwereld kan vervagen. Daarom is wat hem betreft de Wet Bevordering Integriteitsbeoordelingen door het Openbaar Bestuur (BIBOB) zo belangrijk. Daarom ook moet de verwevenheid van seksinrichtingen en mensenhandel en de internationale netwerken die daar achter zitten hard aangepakt worden, want de omstandigheden zijn zo mensonterend en de onvrijwilligheid is zo duidelijk geworden. “Een ander punt van zorg is, dat het gebruik van synthetische drugs zoals XTC, vooral in het uitgaansleven grote vormen aanneemt. Het gemak waarmee het gebruikt wordt, baart me grote zorgen. Ook dat er met nieuwe vormen van deze drugs geëxperimenteerd wordt. Bovendien vindt de productie daarvan steeds meer in woonomgevingen plaats. Dat is zorgelijk en gevaarlijk.”

Hoe ziet u de rol van de politie in deze veranderende samenleving?

“Eind jaren negentig drong steeds meer het besef door dat veiligheid integraal benaderd moest worden. Het draait niet alleen om de politie. De Politiemonitor zou dan ook eigenlijk Veiligheidsmonitor moeten heten. Er zijn namelijk heel veel andere partners in wat wij de veiligheidsketen noemen. De regie van integraal veiligheidsbeleid hoort bijvoorbeeld bij de gemeenten. Daar zijn in de afgelopen jaren coördinatoren integrale veiligheid aangesteld. In de strafrechtketen zie je dat de hoofdofficier van justitie een stuk verantwoordelijkheid opgepakt heeft, want die is begonnen met een strategisch ketenoverleg. Dat zie je in elke regio ontstaan. Dan overleg je elk kwartaal met HALT, slachtofferzorg, directeurs van gevangenis e.d. Integrale veiligheidszorg begint echt inhoud te krijgen. Dat is heel goed.”

“Ik zou de politie een soort makelaar in veiligheidszorg willen noemen. De politie heeft een hele belangrijke rol in de veiligheidsketen als het gaat om het aanleveren

van informatie. De informatiehuishouding bij de Nederlandse politie wordt op dit moment dan ook projectmatig aangepakt en verbeterd.” Dat is volgens Teun Visscher nodig om goed beleid te kunnen ontwikkelen en goed te weten wat er in de samenleving aan de hand is. Vaak staat de politie aan het begin van de keten: risico's worden gesignaleerd, overtreders worden aangehouden, burgers klagen. In de strafrechtketen volgen dan officier van justitie, rechtbank, reclassering, begeleidingsinstellingen enzovoort.

De politie is ook als één van de weinige instanties 24 uur per dag bereikbaar. De politie is er altijd en signaleert heel veel, maar – benadrukt Visscher – is vervolgens niet overal voor verantwoordelijk.

“Eén van de doelen voor onze regio voor 2005 is dan ook: kennen en gekend worden in de haarvaten van de samenleving. Cruciaal daarbij is de wijkagent, maar ook onze informatiehuishouding. De wijkagent moet informatie verzamelen en vastleggen. Die informatie moet vervolgens verwerkt en geanalyseerd worden. De informatiesystemen van de politie konden vaak niet met elkaar communiceren. Daar wordt onder druk van incidenten in de afgelopen jaren, maar ook vanuit de eigen wens om ons werk beter te kunnen doen nu hard aan gewerkt.

Tilburg is een proeftuin voor een nieuwe manier van werken, een methodiek uit Engeland, waarbij ingezoomd wordt op een bepaald probleem in een wijk. De wijkagent

De politie is als één van de weinige instanties 24 uur per dag bereikbaar.

gaat over zo'n probleem heel gericht zoveel mogelijk informatie verzamelen. Die informatie gaat dan naar het kantoor, waar een andere afdeling die informatie analyseert en bewerkt en een plan van aanpak maakt. Dat gaat weer terug naar die wijk. Daarbij werken politie, gemeente, wijkmanager, officier van justitie, jeugdzorg, slachtofferhulp e.d. samen in wat wij een 'veiligheidshuis' noemen. Als dingen zo aan elkaar verbonden worden, heeft het effect.

Ook werken we van daaruit in Tilburg aan een 'ketendashboard'. Dat is een regelmatig en voor raadsleden en burgemeesters heel belangrijk inzicht in bijvoorbeeld de cijfers over criminaliteit op wijkniveau. Zoveel woninginbraken, zoveel autokraken, zoveel overlast van jeugd, zoveel bedreigingen, zoveel straatroof. Dat moet antwoord geven op vragen als 'is de kwaliteit van het politiewerk goed geweest', 'wat heeft het OM ermee gedaan' e.d.” Het gaat volgens Visscher dan ook niet alleen maar om meer blauw op straat. Het gaat ook om het inschakelen van partners, om de effectiviteit van het werk en bijvoorbeeld ook om meer investeringen in bijvoorbeeld ICT om de veranderende criminaliteit aan te kunnen blijven pakken.

Wat is er in de politieorganisatie op dit moment aan het veranderen?

“Recent is een convenant tussen de minister en de 25 korpsbeheerders afgesloten – het Landelijk Kader Nederlandse Politie – met 11 punten waar in 2006 verantwoording over moet worden afgelegd. Er wordt daarbij steeds meer gewerkt met prestatieafspraken. Over aantallen verdachten, beschikbaarheid, tevredenheid, ziekteverzuim en noem maar op. Dat is een goede ontwikkeling, maar het moet wel van twee kanten komen. In dat convenant lag de nadruk wel heel sterk op de politie. De korpsbeheerders hebben toen gewezen op de andere partners in de keten. Hoe zijn zij georganiseerd? Worden zij ook ergens op afgerekend? De minister zal hen ook op zaken moeten aanspreken.”

De discussie is volgens Visscher op dit moment, dat die prestatieafspraken niet op dat hoge niveau en ook niet alleen bij de politie mogen blijven. “Die prestatieafspraken zijn nu voor de 25 regio’s gemaakt, maar moeten nog wel vertaald worden naar districtsniveau en daarna naar de teamchefs. Vervolgens zou het ook uitgewerkt moeten worden naar het groeps- of zelfs individuele niveau, maar daarvoor is nog veel overleg nodig met vakbonden en medezeggenschapsraden. Daarbij moet goed gekeken worden of mensen, groepen en teams daar aan toe zijn, het aan kunnen, al professioneel genoeg zijn.”

Hoe moet de politie nu omgaan met de toegenomen diversiteit in de samenleving, met die multiculturele samenleving?

Wat Teun Visscher heel belangrijk vindt, is dat de samenstelling van het politiekorps een afspiegeling van de samenleving blijft. Het gaat echter niet alleen meer om emancipatie en het halen van afgesproken aantallen allochtonen of vrouwen in bepaalde functies. “Je ziet een doorontwikkeling naar de vraag: hoe kunnen wij diversiteit juist inzetten om de veiligheid op straat te vergroten. Ook dat werkt weer op wijkniveau. Bovendien ontwikkelen we interne netwerken van bijvoorbeeld

allochtone collega’s die als een soort adviseur mee kunnen denken bij problemen.”

Wat vindt hij van het nieuwe kabinetsbeleid?

Met politieke uitspraken moet Teun Visscher als plaatsvervangend korpschef heel voorzichtig zijn. Toch zegt hij de beleidsvoornemens van de ministers Donner en Remkes prima te vinden. “Ze bieden veel aangrijpingspunten om mee aan de slag te gaan.” Wel vindt hij het spannend hoe de bezuinigingen er uit gaan zien. In hoeverre wordt veiligheid ontzien? Hij vindt dat de politie moet kunnen blijven groeien en investeren. Om criminaliteit te kunnen bestrijden, moet je bijvoorbeeld vooraan blijven lopen op ICT-gebied en dat kost veel geld.

Wat vindt hij van het idee uit het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie voor een keurmerk voor een veilige buurt?

“Het idee klinkt best sympathiek. Je zou er wel alle aspecten van integrale veiligheid bij moeten betrekken. Je praat dan over uitgaan, scholen, spelen, winkels, maar ook over sociale veiligheid, over oog hebben voor elkaar, bewustwording. Daar zijn we met elkaar nog niet aan toe. Daar is ook een mentaliteitsverandering voor nodig.” Een waarschuwing heeft hij ook nog wel. Wat doe je met een wijk die geen keurmerk heeft? Pas op voor stigmatiseren. ‘O, woon jij in een onveilige wijk?!’ Je zou volgens Visscher de consequenties van dit idee eerst eens nader moeten onderzoeken.

Als je als politieman zoveel met recht en gerechtigheid bezig bent, wat betekent het begrip genade dan in jouw werk?

“In mijn werk praat je over handhaving van normen en wetten en daar ben ik heel strikt in.” Maar voor hem persoonlijk betekent genade heel veel: dat hij elke dag weer uit Gods hand mag ontvangen om daar vol vreugde het beste van te maken. “Elke dag is een feest, fantastisch om te krijgen, om mee te maken. Fantastisch werk, fantastische collega’s. Dat noem ik genade, dat je zoveel krijgt. Ik ben een heel optimistisch mens, juist daardoor.”

In tegenstelling tot de cijfers uit de Politiemonitor, blijkt uit onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt, dat de burger zich in 2002 vaker het slachtoffer van criminaliteit voelde dan in 2001. Voor het eerst sinds 1999 stijgt bij het CBS de onderzochte criminaliteit.

In 2002 voelden 5,1 miljoen mensen zich de dupe van veel voorkomende delicten als vernieling, diefstal en geweld. Een jaar eerder waren dat nog 4,6 miljoen burgers, een stijging met 11%. Het aantal geregistreerde misdrijven, waarvan aangifte wordt gedaan, steeg met 5% naar 1,4 miljoen. Het percentage door de politie opgeloste delicten klom met 1,9% naar 17,8%

Enkele internet-sites voor verdere informatie:

www.politie.nl

www.minbzk.nl (voor de Politiemonitor: zoek op ‘Politiemonitor Bevolking 2003’)

www.justitie.nl

Veel voorkomende criminaliteit gestegen:

www.cbs.nl/nl/publicaties/persberichten/2003/pb03n163.pdf

Aantal slachtoffers criminaliteit gestegen:

www.cbs.nl/nl/publicaties/persberichten/2003/pb03n052.pdf

Veiligheid en normbesef

Door Tymon de Weger

In Enschede is alles anders na 13 mei 2001, de dag van de vuurwerkrampp. Die dag markeerde ook een politieke wending. Als raadslid beleef je zoiets intensief.

Omdat mensen uit onze directe omgeving getroffen waren. Maar ook omdat van de ChristenUnie-fractie - na het verschijnen van het rapport Oosting - een niet gemakkelijk oordeel werd gevraagd. We hebben ons nog nooit zo intensief voorbereid, als voor het raadsdebat van 19 maart 2001.

Oosting schetste in zijn rapport in welhaast bijbelse termen de gezagscrisis, die was ontstaan na de vuurwerkrampp. Hij wees op de consequenties van het veiligheidsdebat voor het normbesef en voor de gedoogcultuur in onze samenleving. Een gezagscrisis, die we des te sterker ervaren na de reeks van rampen die volgden. De nieuwjaarsbrand in Volendam. De aanslag op de Twin Towers in New York. De moord op Pim Fortuijn. Het instorten van balkons in Maastricht. En recent: de dijkdoorbraak in Wilnis.

Rampen, waarbij burger en overheid zich vertwijfeld afvragen: hoe kan dit in onze hoogontwikkelde beschaving gebeuren? En met name de media storten zich op de prangende schuldvraag: wie is er verantwoordelijk?

Oosting legde de vinger bij het feilen van de overheden en het bedrijf S. E. Fireworks. Hij wees er zeer terecht op, dat de overheid bij normovertreding onverwijld moet optreden. Gedogen is niet langer te verkopen aan burgers, die op overheidsbescherming rekenen. Oosting concludeerde dat er in overheidsland - bij de gemeente èn bij het rijk - een cultuuromslag moest komen. Met deze indringende, welhaast profetische conclusie zette hij de toon voor het waarden en normen debat, waarin later Veling en Balkenende het voortouw namen.

Maar daarmee is de gezagscrisis nog niet opgelost. Die zit dieper. Je moet verder durven kijken. En wel: naar de burgers zelf. De postmoderne mens is sterk op zichzelf gericht. Hij is geneigd, bij verstoring van zijn welvarende leventje, de schuld vooral buiten zichzelf te zoeken. En dan is het in zijn ogen al snel de overheid die fout zit. De autonome mens, die vrijwel elk risico heeft uitgebannen, accepteert de broosheid van het menselijk bestaan niet meer. Ten diepste is de gezagscrisis daarom terug te voeren op de zich onafhankelijk wanende mens. Maar zo zit de wereld niet in elkaar, weten wij als christenen, als we tenminste de Bijbel goed gelezen hebben.

Als er één ding is, dat ik als christen-politicus heb geleerd, dan is het wel dat je voortdurend oog moet hebben voor het kwaad in de wereld. Wij staan daar – ook christenpolitici – veel te weinig bij stil. Na de zondeval leven we in een gebroken wereld, zeggen we in kerktaal. Macht, eigen-belang, gemakzucht, hebzucht, onverschilligheid bepalen vaak het menselijk handelen.

Als oud GPV-er heb ik van de RPF geleerd, dat de overheid gerechtigheid moet betrachten. Recht doen veronderstelt, dat er onrecht bestreden moet worden. Vrijwel geen enkele politieke partij heeft nog oog voor de doorwerking van de zonde. Sterker nog, je maakt je er bepaald niet altijd populair mee, als je daar op wijst. Dat leidt tot weerstand en dat is vreselijk vervelend. Laat dan maar zitten. Je mag alles zeggen, jazeker. Maar o wee, als je de ander de les gaat lezen. De overheid als zedenmeester, dat kan toch helemaal niet meer?

Toch ligt hier ligt een duidelijke taak voor christenpolitici. Benoem het kwaad. En bepleit gerechtigheid. Dat werkt! Zo bloeit nieuw normbesef op. Je kunt vaak niet scherp genoeg zijn in je analyse waar het fout zit en in het aangeven wie verantwoordelijk is. Om van daar uit een betere weg te wijzen, uiteraard. Wij ontlenen als kleine politieke partij voor een belangrijk deel ons gezag aan zo'n opstelling.

Een mooie taak. Wel een taak om in alle bescheidenheid uit te voeren. Wij kunnen er ook naast zitten. Kom niet prekerig en betweterig over. Laat je politieke handwerk voortdurend voeden door gebed tot God. En door studie van Zijn Woord. Dat komt zuivere politieke verhoudingen ten goede.

Tymon de Weger is wethouder voor de ChristenUnie in Enschede en beheert de portefeuille Werk, Inkomen en Zorg en Stadsdeel West.

De illusie van de voorzienige staat

Door Jan van der Stoep

Mensen zijn altijd onzeker geweest over wat de toekomst zou brengen. Toch is de wijze waarop we in onze moderne samenleving omgaan met deze onzekerheid anders dan die in premoderne samenlevingen. Dit heeft ook consequenties voor het overheidsbeleid. In de huidige risicosamenleving lijkt de taak van de overheid als verzorgingsstaat te worden ingeruild voor die van een voorzienige staat, die aan individuen maximale veiligheid moet bieden en alle mogelijke risico's moet uitsluiten.

Risicosamenleving

De unieke wijze waarop in de moderne samenleving met dreigingen en gevaren wordt omgegaan, wordt duidelijk wanneer we het moderne begrip van risico plaatsen tegenover het klassieke Grieks-Romeinse begrip van noodlot en het christelijke begrip van voorzienigheid. De Romeinse god fortuna bracht ongeacht de verrichtingen en prestaties van de mens zegen dan wel rampspoed. De werkelijkheid had een bepaald verloop en mensen moesten zich daarnaar schikken, of ze dat nu wilden of niet. Het christelijk geloof heeft altijd tegen een dergelijk noodlot geageerd en stelde het vertrouwen centraal, dat de geschiedenis geleid wordt door een

persoonlijke God, een God die nabij is in voor- en tegenspoed. Een God die mensen kan straffen om hun daden, maar die wanneer ze Zijn wil doen ze ook zegent en in Zijn hand houdt. In het moderne denken echter, wordt de samenleving tot seculier gebied verklaard en trachten mensen zelf zoveel mogelijk risico's te beheersen. De toekomst is iets, dat door mensen moet worden vormgegeven. Om hun bestaan veilig te stellen en een toekomst op te bouwen moeten mensen risico's zo nauwkeurig mogelijk in kaart brengen en hun leven op een doelgerichte en strategische wijze plannen. Het moderne begrip risico, afkomstig van het Franse woord risqué, is nog maar een eeuw of vier geleden ontstaan.¹ Natuurlijk blijven ook de oude noties van fortuna en

voorzienigheid wel bestaan, maar ze hebben een minder grote maatschappelijke impact gekregen.

Het zijn met name wetenschap en techniek die er de laatste eeuw toe bijgedragen hebben dat ons bestaan steeds meer beheersbaar is geworden. In een land als Nederland kunnen we bijvoorbeeld betrekkelijk gerust zijn over onze voedselvoorziening en hebben verbetering van de hygiëne en ontwikkeling van de medische wetenschappen ertoe bijgedragen dat diverse ziektes beter onder controle kunnen worden gehouden of zelfs niet meer voorkomen. Bovendien dragen de Deltawerken ertoe bij, dat de kans op een overstroming drastisch is afgenomen. Echter, het zijn dezelfde wetenschap en techniek die ook nieuwe dreigingen en gevaren met zich meebrengen. De risico's waarmee we tegenwoordig worden geconfronteerd zijn vaak geen natuurrampen, maar technische rampen. Dacht men vroeger aan dreiging of gevaar, dan was het veelal een dreiging voor het persoonlijke leven of een dreiging voor een lokale gemeenschap. Nu zijn het vaak dreigingen met betrekking tot een groot gebied, of zelfs dreigingen met een mondiaal bereik.² Denk aan de gekke koeienziekte, de varkenspest of de vogelpest. Met de industriële landbouw werd het mogelijk om beter dan ooit onze voedselvoorziening te controleren, maar de uniformering en standaardisering waarmee deze landbouw gepaard gaat, brengt tegelijkertijd met zich mee dat als het een keer fout gaat, het ook goed fout gaat. Een ander voorbeeld vormt de oorlogsvoering. Door intelligente oorlogsvoering hebben wetenschap en techniek het mogelijk gemaakt om een land als Irak met betrekkelijk weinig risico's en betrekkelijk weinig burgerslachtoffers aan te vallen. Althans in vergelijking met vroegere oorlogen. Maar het zijn dezelfde wetenschap en techniek die ons nu ook voor terroristische aanslagen als die van 11 september 2001 gevoelig maken. En dan gaat het vaak ineens om heel doelgerichte acties, die nauwelijks te voorzien of te voorkomen zijn, maar drastische gevolgen hebben, of kunnen hebben. Een kleine hapering in het surveillancesysteem kan grootschalige rampen veroorzaken.

De ontwikkeling van wetenschap en techniek hebben er niet alleen voor gezorgd dat dreigingen voor het persoonlijk bestaan uitgewisseld zijn tegenover technische risico's die een globaal bereik hebben, ze zorgen er ook voor dat de gevaren die we lopen een abstracter en onzichtbaarder karakter krijgen. De risico's die mens en natuur lopen door de uitstoot van schadelijke stoffen, het risico dat de aarde opwarmt door het broeikaseffect of de risico's van een kernramp laten zich slechts in abstracte en complexe aannames en berekeningen uitdrukken, waarbij wetenschappers dan ook nog eens over

de interpretatie van de gegevens twisten.³ Om goed op risico's te kunnen reageren zijn onderwijs en toegang tot informatie onontbeerlijk. Niet alle groepen in de samenleving, zeker op mondiaal niveau, hebben gelijke kansen om kennis omtrent risico's te verzamelen en te interpreteren en daarop hun leefstijl af te stemmen. Bovendien zijn het vaak de minder geschoolden of ongeschoolden, die in de kennissamenleving een precair bestaan leiden, en daarom al tevreden zijn als ze hun hoofd boven water

Ook al ademen we allemaal dezelfde lucht, dat betekent niet dat iedereen over dezelfde middelen, kennis en kunde beschikt om zich tegen risico's in te dekken.

kunnen houden. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat een gezonde leefstijl, het bewust omgaan met voedingsmiddelen en medicijnen, het zich onthouden van tabak of drugs, het afsluiten van gedegen verzekeringen en pensioensvoorzieningen, het doen aan bewuste levensplanning, het opkomen voor de eigen rechten bij geleden schade e.d. niet gelijk over de verschillende klassen zijn verdeeld. Ook al ademen we allemaal dezelfde lucht, dat betekent niet dat iedereen over dezelfde middelen, kennis en kunde beschikt om zich tegen risico's in te dekken.

Veiligheid en virtuele spanning

We hebben tot nu toe de moderne omgang met dreiging en gevaar vooral benaderd vanuit de gedachte, dat in de moderniteit mensen hun leven zoveel mogelijk trachten te coördineren en door objectivering van risico's beheersbaar trachten te maken, waardoor echter weer nieuwe technische risico's worden oproepen. Nu wil ik de aandacht vestigen op een andere tendens in onze samenleving, die zich veeleer beweegt langs de subjectieve pool van de persoonlijke vrijheid, waarbij mensen een behaaglijk gevoel van veiligheid en geborgenheid trachten te verwerven. In een samenleving waarin het bestaan niet langer gedragen wordt door vaste gewoonten en tradities en waarin een diversiteit aan culturen en leefstijlen zich melden, dreigen mensen hun oriëntatie te verliezen en zijn ze tevergeefs op zoek naar een vast ankerpunt. Ze kunnen ineens geconfronteerd worden met de eindigheid van het bestaan, de zinloosheid van het leven, of de vraag of ze in hun leven wel de juiste keuzen hebben gemaakt. Een dergelijke ontologische angst, dat wil zeggen een angst omtrent de zekerheid van het bestaan, wordt reeds zichtbaar bij Blaise Pascal, wetenschapper en apologet van het christelijk geloof aan het begin van de moderne tijd (1623-1662). Uiteindelijk, zo stelt Pascal, is de mens een puntje in het heelal, niet in staat om voor zichzelf een eigen bestemming en doel te kiezen. Zijn leven is niet alleen eindig,

maar ook is hij niet zeker over zijn toekomst en waar hij moet aankloppen om genade te vinden. Zelf zet Pascal zijn kaarten op het christelijk geloof, een keuze waarvoor hij meent redelijke gronden te kunnen aandragen.⁴

Een eerste manier waarop in de moderniteit, naast het beheersen van risico's, met het gevoel van onzekerheid omtrent het eigen bestaan wordt omgegaan, is om elke herinnering aan geweld, ziekte, dood en lijden uit de directe omgeving te bannen, bijvoorbeeld door begraafplaatsen, verpleegtehuizen en klinieken zoveel mogelijk buiten de bebouwde kom te situeren en door in een

Het is opvallend hoe in een samenleving waarin de kwetsbaarheid van het bestaan zo uit het dagelijks leven is gebannen, juist zoveel medische documentaires en medische drama's te zien zijn.

beschermde omgeving te gaan wonen, ver weg van de viezigheid, de armoede en het geweld van achterbuurten en immigrantenwijken. Mensen sluiten zich op in de veilige cocon van hun huis. Dat betekent overigens niet dat ze zich niet met geweld, lijden en dood confronteren, maar dan op een andere manier. Namelijk als waarnemers die via de televisie toeschouwer zijn van het leed van anderen en die zich in gedachten met de slachtoffers vereenzelvigen en zo een verfijnde gevoeligheid van nood, angst en lijden bij zichzelf ontwikkelen.⁵ Het is opvallend hoe in een samenleving waarin de kwetsbaarheid van het bestaan zo uit het dagelijks leven is gebannen, juist zoveel medische documentaires en medische drama's te zien zijn. Ik wil het kijken naar dergelijk programma's zeker niet belachelijk maken. De Evangelische Omroep heeft bijvoorbeeld laten zien, dat langs deze weg gesecculariseerde mensen opnieuw met de echte levensvragen geconfronteerd kunnen worden. En dat is winst. Maar tegelijkertijd laten dergelijke programma's ook het paradoxale van de moderne situatie zien. Terwijl we er in ons dagelijkse bestaan alles aan doen om een gevoel van zekerheid en veiligheid op te bouwen, ontwikkelen we via de virtuele werkelijkheid van de media een soms pathologische gevoeligheid voor nood en lijden.

Een tweede manier om de onzekerheid van het eigen bestaan buiten te sluiten, is het zoeken van ontspanning en afleiding, die de kwetsbaarheid van het bestaan doet vergeten. Reeds Pascal was zich daarvan bewust: 'Neem de proef op de som en laat een koning helemaal alleen, zonder iets om zijn zinnen te bevredigen of zijn geest bezig te houden en zonder gezelschap en vermaak, geheel en al op zijn gemak over zichzelf nadenken en u

zult zien dat een koning zonder verstrooiing een diep ongelukkig mens is'.⁶ Ook hier meldt zich echter weer de vreemde paradox van enerzijds het verlangen naar volledige veiligheid en anderzijds het bewust opzoeken van spanning en het beleven van kicks. Een voor de hand liggend voorbeeld is bungy jumpen. We willen de sensatie voelen van een val van grote hoogte, maar tegelijkertijd willen we wel de garantie hebben, dat het elastiek goed bevestigd is en niet breekt. Ook pretparken weten deze behoefte aan gecontroleerde sensatie uit te buiten en komen jaarlijks met nog meer duizelingwekkende attracties op de proppen. Juist omdat de dreiging en het gevaar altijd virtueel is en we weten dat er 'eigenlijk' niets kan gebeuren, ontstaat er ook een zucht naar meer. Het effect van de kick wordt steeds korter en steeds minder intens. En daarmee gebeurt het dat mensen vanwege hun zucht naar steeds meer sublieme ervaringen tegen zichzelf en anderen beschermd moeten worden, bijvoorbeeld omdat ze experimenteren met drank en drugs, kitesurfen, zandsurfen of wildwaterkanoën, of deelnemen aan illegale autoraces of supportersgevechten.

God op aarde?

Een belangrijke taak van de overheid is om haar onderdanen, in het bijzonder de zwakkeren in de samenleving te beschermen, en de vrede te bewaren. In de gesecculariseerde samenlevingen van het Westen wordt de overheid echter vaak gezien als de hoogste instantie op aarde, die het falen van de andere verbanden in de samenleving moet repareren en die uiteindelijk de eindverantwoordelijkheid heeft over wat er binnen de grenzen van haar territorium plaats vindt. Dit kan tot overspannen verwachtingen leiden. In de tijd dat nog geloofd werd in de maakbaarheid van de samenleving wierp de overheid zich bijvoorbeeld op als verzorgingsstaat die streefde naar maximale sociale zekerheid, eerlijke inkomensverdeling en optimale publieke voorzieningen. Soms ging deze pretentie echter zover dat burgers niet meer de verantwoordelijkheid namen voor hun eigen of andermans bestaan en op de voorzieningen van de staat gingen parasiteren. Met de neoliberalistische wending, met name binnen de sociaaldemocratie, is de aandacht voor de inrichting van de samenleving echter vervangen door een aandacht voor de individuele levensplanning en de individuele zelfontplooiing van burgers. Denk bijvoorbeeld aan het studiehuis, persoonsgebonden budgetten of de nadruk op de zelfredzaamheid van werknemers. Het ideaal van de maakbare samenleving is vervangen door een 'life politics' waarin de maakbaarheid van het individuele leven centraal staat. Maar ook hier geldt, dat van de staat verwacht wordt dat ze als een god op aarde maximale veiligheid biedt en iedere gevaar op voorhand uitsluit.

Wanneer zich ongevallen, rampen of calamiteiten voordoen, wordt vaak direct naar de overheid gewezen en worden zo mogelijk ook overheidspersonen aansprakelijk gesteld.

Het beeld van de staat als voorzienige staat berust echter op een gevaarlijke illusie die de overheid in de uitoefening van haar ambt kan verlammen en haar geloofwaardig kan aantasten.

Ten eerste is de overheid niet in staat om ieder mogelijk risico te kunnen inschatten en te voorkomen. Hoe waterdicht haar surveillancesysteem ook is en hoe nauwkeurig en gedetailleerd haar risicoanalyses ook zijn, de overheid kan nooit volledige veiligheid en bescherming tegen risico's bieden. Een kleine hapering in het systeem kan grootschalige gevolgen hebben. Ten tweede nemen met de toenemende gevoeligheid voor pijn, nood en lijden ook de eisen die aan de veiligheid van mensen worden gesteld drastisch toe. Mensen afficheren zich met de slachtoffers, kruipen in hun huid en beschuldigen ieder die laakbaar gedrag kan worden verweten. Daar waar tijdens de ramp van 1953 nog gewezen werd op de 'Hand des Heeren' en waar vaak fysieke hulp werd geboden, zouden nu waarschijnlijk vooral (terecht of onterecht) aanklachten klinken tegen de nalatigheid van de overheid bij het onderhoud van de dijken en zouden veel Nederlanders weliswaar meeleven en giften geven, maar niet hun rol als toeschouwer inwisselen voor die van participant.

Ten derde wordt politiek steeds meer gezien in termen van rechten, en niet in termen van een gezamenlijk te dragen verantwoordelijkheid.⁷ Mensen denken recht te hebben op veiligheid en menen dit recht soms tot in het absurde te kunnen claimen. Bijvoorbeeld tegenover ondernemingen die verzuimd hebben de klant te waarschuwen dat een bepaald product niet voor kleine kinderen geschikt is of dat bij een bepaald oneigenlijk gebruik ongelukken kunnen gebeuren.

Om niet in de valkuil van de voorzienige staat verstrikt te raken, is het van belang dat de overheid zich bescheiden opstelt en in haar beleid rekening houdt met haar eigen beperkingen. Zo zal ze uiterst voorzichtig moeten zijn om nieuwe grootschalige technologische ontwikkelingen te stimuleren, waarvan ze ook zelf de gevolgen niet kan overzien. Ik denk bijvoorbeeld aan het gebruik van gentechnologie in de landbouw en de ecologische rampen die dat met zich mee kan brengen. Veel beter is het te investeren in kleinschalige vormen van techniek, die niet minder hoogwaardig behoeven te zijn. Ook is het van belang dat de overheid beseft dat ze niet alles in detail kan regelen en ook niet in staat is ieder risico te voorkomen. Ze zal daarom duidelijke en scherpe

grenzen moeten stellen die goed te handhaven zijn, en moeten voorkomen dat ze zich niet in allerlei detailkwesties verliest.

Echter, wil de overheid aan de illusie van de voorzienige staat ontkomen, dan is het niet voldoende om zich alleen maar bescheiden op te stellen. Belangrijk is ook dat de overheid van zich afbijt, daar waar vanuit een verkeerde sentimentaliteit met de slachtoffers de overheid wordt aangeklaagd voor zaken die haar vermogen ver overschrijden. De overheid is geen instantie die tot in het absurde de veiligheid kan garanderen en burgers moeten daarom beseffen dat er ook gebeurtenissen zijn die moeilijk konden worden voorzien of worden voorkomen. De overheid moet haar onderdanen zo goed mogelijk

Politiek wordt steeds meer gezien in termen van rechten, en niet in termen van een gezamenlijk te dragen verantwoordelijkheid.

beschermen, maar dat betekent nog niet dat burgers ook recht hebben op maximale veiligheid. De wetenschap van een goddelijke voorzienigheid, waaronder overheid, ondernemers en burgers ieder een eigen onderscheiden verantwoordelijkheid hebben, kan ertoe bijdragen dat de overheid van het juk van overspannen verwachtingen wordt bevrijdt en zich gericht kan bezig houden met haar eigen kerntaken: rechtszekerheid bieden en een schild zijn voor de zwakkeren. Met name voor hen die niet, zoals de geëmancipeerde arbeiders in de nieuwbouwwijken, zelfredzaam genoeg zijn om voor hun eigen rechten op te komen en die door hun werk of levenssituatie vaak meer dan anderen risico lopen.

Drs. ir. J. van der Stoep is algemeen coördinator van het Instituut voor CultuurEthiek te Amersfoort en tevens Assistent in Opleiding aan de Faculteit der Wijsbegeerte van de Vrije Universiteit Amsterdam.

- 1 Giddens, A., 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age.* Stanford University Press, Sanford, California, p. 110-111.
- 2 Beck, U., 1992. *Risk society. Towards a new modernity.* Sage publications, London, p. 21.
- 3 Beck, U., 1992. *Risk society. Towards a new modernity.* Sage publications, London, p. 26-27.
- 4 Pascal, B., 1997. *Gedachten.* Boom, Meppel, nummer 418.
- 5 Manenschijn, G., 2002. *Riskante humaniteit. Over de civilisatie van de geweldadige mens.* Lannoo, Tiel, p. 43.
- 6 Pascal, B., 1997. *Gedachten.* Boom, Meppel, nummer 137.
- 7 Taylor, Ch., 1991. *The ethics of authenticity.* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, p. 113 e.v.

Crisisbeheersing in een risicomaatschappij

Door drs. mr. Bort Koelewijn, burgemeester van Liesveld

Als het mis gaat wordt naar de overheid gekeken. In een onzekere samenleving verlangen mensen van de overheid bescherming en zorg voor veiligheid. Het vertrouwen in de overheid is in geding, nu bij rampen is vastgesteld dat overheden tekortschieten in hun handhavende taken en bij de uitvoering van de rampenbestrijding. Dat vertrouwen pogen overheden nu te herstellen, minimaal door invulling te geven aan allerlei aanbevelingen die door onderzoekscommissies naar rampen zijn geformuleerd. Initiatieven zijn genomen om veiligheidsvoorschriften te controleren en op te treden tegen het achterwege blijven van veiligheidsmaatregelen. Ook is al flink geïnvesteerd in de rampenbestrijding. Daartoe wordt de brandweer versterkt, de geneeskundige hulpverlening georganiseerd, krijgt overleg met de politie een vaste structuur en brengen de gemeenten hun deelprocessen op orde. De onderlinge coördinatie tussen deze diensten moet worden gegarandeerd. De uitwerking vraagt nog veel aandacht. Inspecties houden de voortgang in de gaten. De regio speelt voor de toerusting en voor de uitvoering van de rampenbestrijding een belangrijke rol. Voorstellen zijn gedaan om de samenwerking tussen diensten op regionaal niveau ook bestuurlijk vorm te geven in de vorm van een veiligheidsregio. De vraag wat van de overheid mag worden verwacht bij de rampenbestrijding vraagt om een maatschappelijke discussie.

Emotiecultuur

'Een ramp is een schokkende gebeurtenis die je totaal overvalt. Het leidt tot ontwrichting, machteloosheid en doodsangst. En het treft meerdere mensen, een gemeenschap. Maar wat je een ramp noemt, tja, er is een groot schemergebied'. Deze uitspraak van de hoogleraar psychotraumatologie R. J. Kleber¹ is geen juridische omschrijving van het begrip 'ramp' zoals we die tegenkomen in de Wet Rampen en Zware Ongevallen², maar tekent wel hoezeer de beleving van een gebeurtenis in de samenleving hierbij een rol speelt. Bij een ramp en bij een ingrijpende gebeurtenis zoals bij zinloos geweld, spelen emoties in de samenleving een grote rol. Een beschouwing over rampenbestrijding vraagt dan ook aandacht voor de emotionele component. Rampenbestrijding is crisisbeheersing geworden en het managen van publiek vertrouwen. De overheid heeft hierbij leidende taken.

De mate waarin de maatschappij dood en lijden accepteert noemt de psycholoog drs. H. Buijssen³ als een element dat een rol speelt bij de vraag welke gebeurtenissen mensen wel en welke zij niet als een ramp ervaren. Daarnaast spelen elementen zoals het aantal doden en gewonden, de plaats van het onheil, de leeftijd van de slachtoffers en (on)duidelijkheid over het waarom. Dat bepaalt of een gebeurtenis er bij mensen inhakt en of verantwoordelijken worden gezocht. De watersnood-ramp van 1953, die 1835 mensenlevens heeft gekost, werd ervaren als een grote ramp. Maar de overheid werd niet indringend ter verantwoording geroepen. Vrij algemeen werd de watersnoodramp ervaren als een ramp waar de mens iets fout gedaan had en waardoor de mens de toorn van God over zich had afgeroepen. Behalve bidden en godvruchtig leven was er niet zoveel dat de mens kon doen om een ramp te voorkomen. Van kritiek op de overheid, die de rapporten over de zwakte van de dijken in de la had laten liggen, was dan ook nauwelijks sprake. Ook was er betrekkelijk weinig aandacht voor het leed van de slachtoffers. Dit had alles te maken met de overtuiging dat de overheid hier weinig mee te maken had. Ook bij de treinramp begin 1962 bij Harmelen bleef de kritiek op de overheid beperkt. Tessa van Beek die voor haar doctoraal scriptie een studie verrichtte naar rampen en media, noemt de brand in Hotel Polen in 1977 bij de Kalverstraat waarbij 33 doden vielen als een opmerkelijke gebeurtenis, omdat het toen direct ging over de vraag of de voorschriften voor de brandveiligheid wel waren nageleefd, maar ook omdat het gedrag van brandweer, directie en gemeente ter discussie kwam te staan.⁴ Nederland was in de verzorgingsstaatperiode gekomen, waarin de overheid de taak had voorwaarden te scheppen voor de zelfverwezenlijking van de burger en als vangnet te dienen als het misging. De kritiek op de overheid als falende verzorger van de burger is sindsdien alleen maar toegenomen. Naast emotie was na de vuurwerkrampp in Enschede en

de brand in Het Hemeltje in Volendam kritiek op de overheden hoofdthema van de berichtgeving. Burgers hebben een utopisch veiligheidsgevoel ontwikkeld. Beunders vat wat mensen willen kort samen als 'maximale vrijheid en optimale bescherming'.⁵ Dit veiligheidsgevoel houdt verband met de ontwikkelingen in de samenleving waarin het leven niet alleen geografisch, maar ook in economisch en sociaal opzicht grenzeloos is geworden. In plaats van te leven vanuit vaste overtuigingen en automatische vanzelfsprekendheden balanceren mensen voortdurend op het snijpunt van allerlei alternatieven en mogelijkheden. Het doen en laten berust niet langer op bestendigheid, maar op de behendigheid om onder voortdurend veranderende omstandigheden het hoofd koel te houden.⁶

Risicosamenleving

Mensen kunnen niet alleen steeds meer kiezen, maar moeten dat ook, vaak zonder alle consequenties te kunnen overzien. Dat maakt mensen onzeker. Psycholoog Hans Boutellier stelt in zijn boek "De Veiligheidsutopie" dat niet langer de welvaartsverdeling de eerste zorg van de vertechnologiseerde wereld is, maar de risico's die deze meebrengt. Die risico's zijn vaak ongrijpbaar en niet te overzien. Het is dan ook niet vreemd dat mensen angst ervaren. Beunders merkt hier treffend op dat angst niet alleen de krachtigste emotie is die we hebben, angst is ook de meest besmettelijke emotie. Bij rampen en ingrijpende incidenten komt die emotie naar de oppervlakte.

Als wij het hebben over rampenbestrijding of crisisbeheersing dan gaat het volgens prof. Rosenthal eerst en vooral over het kanaliseren van collectieve stress.⁷ Bij de beoordeling van wat we doen en laten bij rampenbestrijding kunnen we niet om de emotionele component heen. De berichtgeving over rampen en de manier waarop de overheid daarin haar verantwoordelijkheid neemt en leiderschap betoont heeft een grote invloed op het veiligheidsgevoel van burgers.

Herstel van vertrouwen

De media spelen een belangrijke rol. Naar het publiek toe beïnvloeden zij heel wezenlijk het beeld van de ramp. En zij brengen een ramp bij ieder heel dichtbij. Televisie en internet hebben de wereld steeds kleiner gemaakt. Zij brengen behalve kennis ook het gevaar in onze huiskamers. Hoe vaak zijn wij geen levendige getuigen geweest van het onwezenlijke vuurwerk in Enschede op een heldere zomerdag en de gruwelijke explosie die daarop volgde? De vraag hoe dat heeft kunnen gebeuren en wie daarvoor verantwoordelijk was hield ieder die bij de beeldbuis zat avonden bezig. Toen volgde Volendam. Dezelfde vragen werden gesteld. En weer werd de overheid verantwoordelijk gehouden: er was te veel en te lang gedoogd dat niet volgens de voorschriften was gebouwd en er geen gebruiksvergunningen waren. De overheid schoot tekort. Voor de eigen verantwoordelijk-

heid van ouders voor hun kinderen van 12, 13, 14 of 15 jaar, die dus te jong waren om een café te mogen bezoeken, was nauwelijks aandacht.

De overheid viel natuurlijk heel wat te verwijten. Van de lessen uit vorige rampen brengt men veel te weinig in praktijk. Allerlei taken - verankerd in wettelijke regels - blijken niet te worden uitgevoerd. En dat bleek niet alleen in Volendam zo te zijn. Waar veiligheid en het bieden van bescherming kennelijk als kerntaken van de overheid worden beleefd, kreeg het vertrouwen in die overheid een geweldige deuk. Minister Remkes⁸ merkte hierover terecht op, dat een crisis het moment bij uitstek is waarop burgers hoge verwachtingen hebben van 'hun' overheid; de overheid moet voorbereid zijn, moet adequaat handelen, en moet de burgers over dat handelen informeren. Crisisbeheersing gaat over het managen van publiek vertrouwen.

Deze insteek dat het bij rampenbestrijding en crisisbeheersing gaat over het managen van publiek vertrouwen lijkt mij van groot belang. De vraag voor de overheid wordt dan: doen wij voldoende om het publiek vertrouwen in een professionele overheid te bevestigen? Kiezen we deze insteek niet dan zit een gemeentebestuur zo weer in een naar binnen gerichte discussie. De praktijk is echter weerbarstig, vooral als alom de beschikbare financiële middelen minder worden en de bereidheid van bedrijven om te investeren vanwege de economische omstandigheden ook niet toeneemt.

Slagen voor veiligheid

Naar aanleiding van Enschede en Volendam werden onderzoekscommissies aan het werk gezet met als taak de oorzaken van deze rampen aan het licht te brengen en daaruit lessen te trekken. De omstandigheden van beide rampen waren sterk verwant: de fysieke risico's die burgers lopen in hun leefomgeving, de kwaliteit van toezicht op en handhaving van vergunningsvoorschriften en de kwaliteit van de rampenbestrijding. In de loop van 2001 zijn belangrijke lessen getrokken uit beide rampen. De commissies kwamen met tal van aanbevelingen en het kabinet formuleerde zijn standpunten over de conclusies en aanbevelingen.

Raadsleden zouden eens kunnen informeren bij hun college van B&W waar de sterke en zwakke punten voor de eigen gemeente liggen.

Rode draad in de bestuurlijke reactie is een enorme actiebereidheid: in totaal formuleerde het kabinet zo'n **155 actiepunten** over fysieke veiligheid en rampenbestrijding. Op elk deelterrain is verbetering urgent. Een cruciale rol ter verbetering is weggelegd voor de gemeenten. Samen met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten heeft de regering daar een project voor gemaakt onder de titel 'Slagen voor veiligheid'. Elke regio

kan een beroep doen op een 'ambassadeur' die met raad en daad gemeenten en regio's terzijde moet staan om de daadwerkelijke uitvoering van alle actiepunten te effectueren.

Nu waren tal van gemeenten ook voor de vuurwerkkramp in Enschede al bezig met verbeteringen bij de brandweer. De risico's die brandweermensen in de uitoefening van hun taken lopen, de inzet van de brandweer op het vlak van technische hulpverlening bij ongevallen en de formulering van normen waaraan het brandweertreden in de praktijk moet voldoen, noopten gemeenten in het kader van 'project versterking brandweer' al maatregelen te treffen. De actiepunten die naar aanleiding van Enschede en Volendam zijn geformuleerd vullen daarop aan en verscherpen de noodzaak om uitdrukkelijk, ook op papier, te laten zien wat daarvan echt in praktijk wordt gebracht. De uitvoering van deze actiepunten is niet vrijblijvend. Hoewel de aanbevelingen geen kracht van wet hebben, wordt weinig aan de verbeelding van bestuurders overgelaten. De voorzitter van de directieraad van de VNG schrijft op een niet mis te verstane manier dat de fysieke veiligheid een zware verantwoordelijkheid is voor bestuurders, ambtenaren en politici, maar ook voor private partijen zoals ondernemers. Een zware verantwoordelijkheid die geen uitstel verdraagt, geen excuses toestaat, geen vertraging door wat voor oorzaak dan ook.⁹ In een spoorboekje zijn alle actiepunten verzameld en van een datum voorzien waarbinnen deze maatregelen moeten zijn uitgevoerd.¹⁰ Rijksinspecties komen bij gemeenten op bezoek om te controleren of de bouwregelgeving adequaat wordt gehandhaafd, meten de verbeteringen in het toezicht op het milieu en checken de stappen die worden gezet in de verbetering van de rampenbestrijding. Een 'inspecticide' die door gemeenten niet algemeen als stimulerend wordt ervaren, omdat veel energie in verantwoording moet worden gestoken, energie die men liever steekt in het uitvoeren van de eigenlijke taken. Nogal wat gemeenten hadden er moeite mee om voldoende opgeleide technische mensen in dienst te nemen, die deze taken doeltreffend en snel zouden kunnen oppakken. Het projectbureau 'Slagen voor veiligheid' heeft een diagnose-instrument ontwikkeld met behulp waarvan gemeenten kunnen zien welke van de 35 aan gemeenten gerichte actiepunten zij op orde hebben en waaraan zij meer aandacht moeten besteden. Raadsleden zouden eens kunnen informeren bij hun college van B&W waar de sterke en zwakke punten voor de eigen gemeente liggen. Ook een openbare discussie daarover kan helpen om het vertrouwen van de burger te winnen.

Metten is weten?

De lijst met actiepunten en aanbevelingen krijgt de status van afspraken die door de overheden moeten worden nagekomen. Weekblad Elsevier heeft onlangs de gemeenten op veiligheid beoordeeld.¹¹ De redactie schrijft dat totale, absolute veiligheid niet bestaat en dat

de overheid die ook nooit zal kunnen garanderen. Wat de overheid wel kan doen is ervoor zorgen, dat de afspraken over de bescherming en veiligheid van burgers stipt worden nagekomen door de betrokken partijen. Dat zijn: gemeenten, bedrijven, politie, brandweer en geneeskundige hulpverleners. En uiteindelijk ook de burgers zelf. Nu veronderstelt het begrip 'afspraken' dat partijen over en weer overeenstemming hebben bereikt over wat er moet gebeuren. Zo helder is de praktijk echter niet. Via circulaire, onderzoeksrapporten en vakliteratuur worden allerlei adviezen en aanbevelingen geformuleerd die later mogelijk als algemeen gangbare opvattingen uit de kast worden gehaald. De status daarvan is lang niet altijd duidelijk. Inspecties nemen de maat aan de hand van de gedane aanbevelingen en als er in een gemeente een ramp of crisis plaats vindt, kunnen we er zeker van zijn dat een onderzoekscommissie de aanbevelingen als norm hanteert en daarop haar oordeel baseert. Een oordeel met mogelijke politieke en juridische consequenties. Een helder overzicht is er dus niet.

Hoe bevorderen we veiligheid?

Grofweg gaat het erom dat bij beleidsmatige keuzen die gemeentebesturen maken de fysieke veiligheid zeer uitdrukkelijk wordt meegewogen. Bijvoorbeeld bij ruimtelijke ordening. Wat laten we toe nabij woonwijken? Weten we wat voor risicovolle objecten zich waar bevinden? Is het helder wie waarvoor verantwoordelijk is? Worden zaken niet op zichzelf bekeken, maar in onderlinge samenhang? Speelt de brandweer uitdrukkelijk een rol bij de beoordeling van aanvragen om bouwvergunningen en evenementen? Worden gevaarlijke bedrijven gesaneerd? Wordt vergunningverlening gevolgd door daadwerkelijk toezicht en wordt ook echt opgetreden als niet volgens de voorschriften is gehandeld? Met het oog op al deze vragen is een landelijk project 'Handhaven op niveau' van start gegaan. Bij brandveiligheid moet bijvoorbeeld een inhaalslag gemaakt worden bij het verlenen van gebruiksvergunningen. Dat vraagt dat de gebouwen eerst gecontroleerd worden of zij wel aan de bouwvoorschriften voldoen. Vervolgens worden eisen gesteld aan gebruik en bekleding van gebouwen. Tenslotte moet ook de rampenbestrijding op orde zijn voor als de nood dan toch aan de man komt. In de rest van dit artikel zal ik op dat laatste inzoomen.

Rampenbestrijding

Motorkap

Als er een ernstig incident gebeurt, wordt 112 gebeld en duurt het niet lang of politie, brandweer en ambulance zijn ter plaatse. Onderling regelen zij de werkzaamheden. Voor heel wat incidenten is dit 'motorkapoverleg' voldoende om de hulpverlening te coördineren. Hebben zij versterking nodig, dan regelen deze disciplines dat via hun eigen protocollen.

Dan vindt opschaling plaats. Andere diensten zijn nodig. Dat kunnen gemeentelijke diensten zijn om bijvoorbeeld straten af te zetten, evacués en slachtoffers op te vangen, voorlichting te geven aan familieleden, maar ook het rode kruis, ziekenhuizen e.a. Bij overstromingsgevaar zijn de waterschappen nodig.

Dit gaat het motorkapoverleg te boven. Er wordt dan op een ander niveau gecoördineerd. Een gemeentelijk beleidsteam wordt gevormd. Dat team moet erop kunnen vertrouwen dat uitvoerende diensten berekend zijn op hun taken. Dat wordt beschreven in een gemeentelijk rampenplan. In het rampenplan is nauwkeurig omschreven welke diensten voor welke taken verantwoordelijk zijn. Het rampenplan wordt aangevuld met instructies en draaiboeken per discipline. Dat geldt dus in elk geval voor brandweer (rood), geneeskundige hulpverlening (wit), politie (blauw) en gemeentelijke diensten (groen). Politie, brandweer en ambulancediensten hebben een traditie als het gaat om hulpverlening. Veel minder geldt dit voor de organisatie van de gemeente en voor de geneeskundige hulpverlening. Rood, wit, blauw en groen. Laten we eens kijken naar de stand van zaken.

De rode kolom: Brandweer

In het kader van het project 'Versterking Brandweer' investeren gemeenten al een aantal jaren in verbetering van de kwaliteit van de lokale en regionale brandweer. Veelal is een brandweerbeleidsplan opgesteld waarin de noodzakelijke sterkte van korpsen en posten is beschreven, de eisen aan de uitruk, eisen aan het materiaal, verdeling van de zorg voor materialen over regio en gemeenten, de noodzaak van oefenplannen per korps enzovoorts. Een inventarisatie naar risico's moet worden uitgevoerd, zodat de brandweer zich beter kan voorbereiden op brandbe-

Kernbeleid veiligheid. Handreiking voor gemeenten

VNG Uitgeverij (www.vnguitgeverij.nl), Pocketreeks lokaal bestuur, Den Haag juni 2003, 128 p., ISBN 90 322 811 224, g 14,75.

Deze handreiking helpt gemeenten te komen tot een integraal veiligheidsbeleid en wordt digitaal ondersteund door praktijkvoorbeelden en actuele ontwikkelingen via de website van het Informatiepunt Lokale Veiligheid (www.ilv.nl). De handreiking geeft in een overzichtelijk 12-stappenplan rond 25 kernvragen het proces tot lokaal veiligheidsbeleid weer. Zowel organisatie als inhoud komen daarbij aan bod. De rol van de gemeenteraad krijgt veel aandacht.

strijding bij gevaarlijke bedrijven door aanvalsplannen op te stellen. Dat komt ook de veiligheid van brandweermensen ten goede. In kleine gemeenten betekende dit vaak dat een beroepskern voor de brandweer moet worden gevormd, terwijl tot dan de commandant als regel een vrijwilliger was. De eisen die bij een commandant – ook van een klein korps – worden neergelegd, maken het onmogelijk om daarmee door te gaan. Dat leidde wel tot een behoorlijke kostenverhoging voor de gemeenten. Als ik kijk naar mijn eigen gemeente (Liesveld met nog geen 10.000 inwoners), dan waren de kosten voor de brandweer in 1998 216.768 euro en zijn deze in 2002 gestegen naar 519.955 euro, terwijl de beroepsformatie nog verdere uitbreiding behoeft. De genomen maatregelen waren hoe dan ook noodzakelijk om de actie gebruikersvergunningen planmatig ter hand te nemen, te adviseren over de brandveiligheid bij bouwvergunningen, het vrijwilligerskorps toe te rusten om te investeren in materialen. Of dit ook voor de toekomst voldoende is, hangt van een aantal zaken af.

Ook de bijdrage die gemeenten aan de regio voor de regionale brandweer betalen is de laatste paar jaren tenminste verdubbeld.

De witte kolom: Geneeskundige hulpverlening

“Ambulances snel ter plaatse”. Maar dan? Voor de geneeskundige hulpverlening moet ook een beroep worden gedaan op ziekenhuizen, huisartsen, specialisten, psychosociale hulpverlening, GGD en verpleegkundig personeel. Niet altijd is het aantal beschikbare ambulances voldoende om in het eerste uur adequate hulp te bieden. De bestaande structuur waarin de directeur van de GGD vaak verantwoordelijk wordt gehouden voor de geneeskundige hulpverlening blijkt onvoldoende. Daarom is in elke regio een regionaal geneeskundig functionaris aangesteld (vaak ook de directeur van de GGD) en is een bureau GHOR (Geneeskundige Hulpverlening bij Ongevallen en Rampen) in het leven geroepen. Dat is gedaan op basis van onderlinge samenwerking van gemeenten. Dat bureau moet ervoor gaan zorgen dat de geneeskundige hulpverleningsketen gesmeed wordt. Zo wordt niet alleen gezorgd, dat gewonden met ambulances kunnen worden vervoerd, maar ook dat bekend is waar naar toe en wie hen zullen helpen. Zij sluit convenanten met ziekenhuizen over opvangcapaciteit en over het oefenen van medisch personeel, met de psychosociale hulpverlening, de GGD, ambulancediensten, huisartsen e.a. Binnen de witte kolom kan langs die weg beschikbaarheid en kwaliteit worden gewaarborgd. De meeste regionaal geneeskundig functionarissen hebben met de partners in de geneeskundige hulpverleningsketen al wel gesprekken gevoerd, maar menig convenant moet nog praktisch handen en voeten krijgen. In de korte tijd van het bestaan van de GHOR-organisatie maakt zij een stormachtige ontwikkeling door. Als afspraken worden gemaakt over capaciteit en geoefendheid van personeel in ziekenhuizen, komt ook het kostenvraagstuk aan de orde. Wie voor die kosten ver-

antwoordelijk is, is vorig jaar nader door de regering bepaald.¹² De voorbereiding van de organisatie van de geneeskundige zorg ten behoeve van een ramp en grootschalig optreden ligt bij het GHOR-bestuur en dus bij de gemeenten. Haar organisatorische verantwoordelijkheid reikt daarmee dus van het rampterrein tot de deur van een zorginstelling. Zorginstellingen dienen zich voor te bereiden op inzet bij rampen. Een burger heeft zich in beginsel verzekerd voor adequate medische hulp onder alle omstandigheden (waaronder rampen). De zorginstellingen dienen de eigen medisch-verpleegkundig specialisten op te leiden en te oefenen voor het functioneren, ook in bijzondere omstandigheden. De kosten daarvan worden gefinancierd via het premiestelsel in de zorg.

De blauwe kolom: Politie

De politie wordt uitdrukkelijker dan voorheen betrokken bij de voorbereiding op rampenbestrijding en dan vooral in regionaal verband. Voor de politie is hulpverlening altijd al een kerntaak geweest. Voor haar is belangrijk dat de multidisciplinaire afstemming met brandweer, geneeskundige hulpverlening en gemeenten gewaarborgd wordt en dat zij zich rekenschap geeft in hoeverre de capaciteit toereikend is om op het vereiste niveau te kunnen optreden.

De groene kolom: De gemeenten

Een schakel die zeker versterking behoeft is die van de gemeenten. Structureel werd voorbereiding van de gemeenten op rampenbestrijding binnen gemeenten stiefmoederlijk bedield. Als er al een ambtenaar rampenbestrijding was, die tot taak had het rampenplan voor te bereiden, werd deze nogal eens onder andere klussen bedolven omdat die ‘uiteraard’ een hogere prioriteit hadden. Willen gemeenten zich fatsoenlijk op de rampenbestrijding voorbereiden en ook doen wat is afgesproken dan zullen zij moeten investeren in de ambtenaar rampenbestrijding. Niet alleen wat de formatie betreft, maar ook om deze functionaris in de praktijk ruimte te geven om invulling te geven aan verantwoordelijkheden op het gebied van veiligheid. Op dit moment is dit de basis om adequaat een rampenplan tot stand te brengen, dit te ontwikkelen en ervoor te zorgen dat andere medewerkers binnen gemeentelijke organisaties ook werkelijk hun verantwoordelijkheden gaan nemen.

Als burgemeester in de regio Zuid-Holland-Zuid heb ik van mijn collega's de taak gekregen om te stimuleren dat de ambtenaren rampenbestrijding in de verschillende deel-

Als het om het rampenplan gaat, zit de eerste zorg niet bij politie en brandweer. De belangrijkste zorg zit in de gemeentelijke organisatie.

nemende gemeenten hun werk effectief kunnen doen. Daartoe is met de ambtenaren rampenbestrijding een conferentie belegd waarin we lessen probeerden te trekken uit hun ervaringen over succes- en faalfactoren. Daarbij bleek dat het vaak gaat om eenzame en kwetsbare

posities binnen de gemeentelijke organisaties. Wij hebben geprobeerd die positie te versterken door te checken of een gemeente werkelijk de vereiste formatie een ambtenaar rampenbestrijding had aangesteld, door subregionaal een verband te scheppen waarbinnen de ambtenaren rampenbestrijding uit de verschillende gemeenten elkaar kunnen ondersteunen, door te formuleren hoe de regio hen kan helpen, door hun aanwezigheid te monitoren bij regionale vergaderingen en te checken of de afspraken die regionaal en subregionaal zijn gemaakt ook werkelijk in de gemeenten worden nagekomen. Om de voortgang van acties te bewaken is in gemeenten een driehoeksoverleg tussen burgemeester, ambtenaar rampenbestrijding en brandweercommandant ingesteld. Regelmatig heb ik overleg met het presidium van de regionale overleggroep ambtenaren rampenbestrijding om de voortgang van taken door te nemen en belemmeringen op het spoor te komen.

Feitelijk is de gemeentesecretaris degene die ervoor moet zorgen dat de gemeentelijke organisatie ook als veiligheidsorganisatie voor haar taak berekend is.

Deze structuur is onlangs ook toegepast bij de voorbereiding van draaiboeken voor een grootschalige inenting tegen pokken. Tot nu toe vind ik bij collega-burgemeesters een willig oor als het in hun gemeente even niet helemaal lukt zoals was afgesproken.

Geen dagelijkse kost

Als het om het rampenplan gaat, zit de eerste zorg niet bij politie en brandweer. De belangrijkste zorg zit in de gemeentelijke organisatie. Een aantal processen bij hulpverlening zal door de gemeente moeten worden uitgevoerd. Dat zijn processen voor opvang en verzorging van slachtoffers, centrale registratie van slachtoffers en informatie aan belanghebbenden, operationele ondersteuning (dranghekken plaatsen e.d.), voorlichting en ondersteuning en verbindingen en nazorg. Sommige taken zijn geen dagelijkse kost voor gemeenten. De rommel op een weg opruimen is geen probleem, maar opvang en verzorging van slachtoffers regelen is geen gewone taak voor gemeenteambtenaren. Die zullen daarvoor speciaal opgeleid en geoefend moeten worden. Voor elk van deze processen worden deelplannen geschreven. Mensen moeten worden aangewezen die deze taken kunnen uitvoeren. Een procesverantwoordelijke moet voor de opleiding en oefeningen voor die medewerkers zorgen. Hier ligt momenteel de belangrijkste taak voor de gemeenten: ervoor zorgen dat de deelplannen tot uitvoering kunnen worden gebracht. Dat doet een beroep op veel mensen in de gemeentelijke organisatie. De gemeentesecretaris heeft hier een belangrijke verantwoordelijkheid. Feitelijk is de gemeentesecretaris degene die ervoor moet zorgen dat de gemeentelijke organisatie ook als veiligheidsorganisatie voor haar taak berekend is.

Van gemeenteambtenaren vraagt dit bereidheid om naast het eigenlijke werk en buiten normale werktijden rollen in

te vullen voor rampenbestrijding en crisisbeheersing. We zien tegenwoordig dat er nog al wat gemeenteambtenaren bij een bepaalde gemeente werken, maar in de verre omtrek wonen. Als opkomsttijden belangrijk zijn, is dit wel een punt van aandacht.

Regionaal rampenbestrijdingsteam

De beschikbaarheid van voldoende ambtenaren uit de eigen organisatie voor de verschillende taken die de gemeente heeft, is voor weinig gemeenten gegarandeerd. Als er al voldoende medewerkers uit de eigen gemeentelijke organisatie aan te wijzen zijn, dan zullen met hen afspraken moeten worden gemaakt over beschikbaarheid en bereikbaarheid. Een piketregeling kan voor een aantal sleutelfunctionarissen een oplossing bieden. Samenwerking met andere gemeenten ook. In Zuid-Holland-Zuid willen we komen tot de oprichting van een regionaal rampenbestrijdingsteam. Het doel van het op te richten regionale rampenbestrijdingsteam is, dat als er in een van de gemeenten sprake is van een (dreigende) ramp of grootschalig incident er een regionaal team kan worden opgeroepen, dat de uitvoering van de gemeentelijke taken ondersteunt. Het team zal uit opgeleide en geoefende gemeentelijke functionarissen bestaan, die snel inzetbaar zijn. Het gaat om mensen die in de eigen gemeente een taak in een van de deelprocessen (bijvoorbeeld opvang en verzorging) toegewezen hebben gekregen, daarvoor opgeleid worden en die taak ook kunnen uitoefenen in een van de andere gemeenten als die gemeente op dat moment over te weinig eigen mensen kan beschikken. De deelnemers aan het regionale rampenbestrijdingsteam worden niet verplicht om bereikbaar en beschikbaar te zijn, maar als ze er zijn, dan hebben ze de bereidheid om te komen.

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie is een kenniscentrum op justitieel terrein dat een wetenschappelijke bijdrage levert aan de ontwikkeling en de evaluatie van justitiebeleid.

www.wodc.nl

Zie voor héél veel internet-site-verwijzingen:

www.ministerievanjustitie.nl/b_organ/wodc/bronnenlijst/index.htm

Vaktijdschrift voor integrale veiligheidszorg

www.beveiliging.nl

Taskforce "Slagen voor Veiligheid"

www.slagenvoorveiligheid.nl

Het programma Handhaven op Niveau is vanuit het ministerie van Justitie gestart om de handhaving van regels in Nederland verder te stimuleren.

www.ministerievanjustitie.nl/a_beleid/handhaven/

Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving

www.nscr.nl

Voor de hoeveelheid deelnemers wordt daarom een veiligheidsmarge van 300% gehanteerd. Het benoemen en van procesverantwoordelijken en overig personeel voor de gemeentelijke deelprocessen blijft een verantwoordelijkheid voor de individuele gemeente. Een gemeente kan de zorg voor de bemensing van de eigen processen niet afschuiven door te verwijzen naar het regionale rampenbestrijdingsteam. Zeker als de inzet een groot aantal uren of soms dagen in beslag gaat nemen, zal op een grote groep mensen een beroep moeten worden gedaan.

Regio

Om een aantal redenen is de regio heel belangrijk. Als bij een ramp moet worden opgetreden, dan is vaak de hulp van andere diensten, korpsen en van andere gemeenten nodig. De plaatselijke brandweer staat niet op zichzelf, maar is onderdeel van een groter geheel, waarbij de samenwerking en inzet tussen korpsen uit verschillende gemeenten verzekerd moet zijn. Repressief optreden vraagt om een regionale schaal. Geneeskundige hulpverlening is niet plaatselijk maar regionaal georganiseerd. De zeggenschap over het beheer van de politie heeft ook een regionale opzet. De coördinatie tussen brandweer, politie, geneeskundige hulpverlening moet zeker worden gesteld o.a. door het gelijktrekken van de verschillende regio-indelingen.

Voor gemeenten is het niet handig om voor alle problemen rondom rampenbestrijding zelf het wiel uit te vinden. De regio kan veel standaardmateriaal ontwikkelen en zo de individuele gemeenten op een efficiënte en effectieve manier ondersteunen. In Zuid-Holland-Zuid is ook de milieudienst op dezelfde schaal als de GGD en de brandweer georganiseerd, terwijl het territorium gelukkig ook overeenkomt met de politieregio. In de praktijk geeft dit veel voordelen. Daardoor kon al vroeg een convenant tussen de directeurs van deze diensten worden getekend om een aantal zaken samen op te pakken. Deze Regiegroep fysieke veiligheid stemt plannen en activiteiten multidisciplinair op elkaar af, formuleert het multidisciplinaire ambitieniveau, gebaseerd op hulpbehoefte en hulpaanbod en neemt maatregelen om het bestuurlijk aangegeven ambitieniveau vorm te geven. Zelf zit ik daar als burgemeester bij voor de afstemming met gemeenten.

Regionaal beheersplan

Ondertussen is er een Wet kwaliteitsbevordering rampenbestrijding van kracht waarin eisen worden geformuleerd voor de kwaliteit van de verschillende diensten en vooral de afstemming daartussen. Dat moet worden neergelegd in een regionaal beheersplan. In dat regionale beheersplan moet op basis van een risico-inventarisatie het ambitieniveau voor de rampenbestrijding worden bepaald; moet worden nagegaan hoe het staat met de kwaliteit van brandweer, politie, geneeskundige hulpverlening en gemeenten bij de crisisbeheersing en moet worden aangegeven hoe de samenwerking tussen deze disciplines wordt gewaarborgd. De regio moet het beheersplan vaststellen en ter toetsing insturen aan de Commissaris van de Koningin. In de praktijk is het nog zoeken naar de juiste vorm. De Wet

kwaliteitsbevordering rampenbestrijding geeft weer wat er zoal in het regionale beheersplan moet staan. Op basis van een risico-inventarisatie moet regionaal worden vastgesteld op welke rampen de regio zich moet voorbereiden en welke inzet dat vraagt. Elke dienst zal zich moeten inspannen om de vereiste capaciteiten te leveren, maar moet daarnaast laten zien hoe de eigen activiteiten worden afgestemd op die van de andere diensten. Multidisciplinair oefenen zal de verschillende diensten in staat moeten stellen om in onderlinge samenhang en samenwerking tot effectief optreden te komen. Het beheersplan is het formele kader waarbinnen de afspraken zullen worden neergelegd.

Veiligheidsregio

In februari 2003 heeft de Raad voor het Openbaar Bestuur een advies uitgebracht over de bestuurlijke organisatie van de rampenbestrijding en de positie van de veiligheidsregio's in Nederland.¹³

De Raad is van mening dat de kwaliteit van de rampenbestrijding versterkt moet worden door vooral de preparatoire en repressieve taken regionaal te organiseren. De bestuurlijke inbedding van de veiligheidsregio's vraagt om een integrale aanpak van politie, brandweer en GHOR-regio's. De Raad vindt de brandweer voor de taak van rampenbestrijding te lokaal georganiseerd. Aan de andere kant is de Raad voorstander van een versterking van de rol van de lokale overheid bij veiligheid, niet in de laatste plaats omdat de veilige leefomgeving nu juist een urgent politiek onderwerp is. De Raad adviseert dat de gemeenten van een regio een regionaal veiligheidsbestuur gaan vormen op basis van een wettelijk verplichte gemeenschappelijke regeling waarbij het minimum takenpakket en de deel-

Aan veiligheid doen we nooit genoeg. Afweging van noodzaak en offer is een politieke discussie. Die discussie wordt naar mijn mening nog te weinig op inhoudelijke gronden gevoerd.

nemende gemeenten bij wet worden vastgesteld. Feitelijk en formeel worden het Algemeen Bestuur van de Brandweerregio, van de GHOR (tevens bestuur ambulance-dienst) en het Regionaal College van de politieregio in elkaar gevlochten. Voor het deel waarvoor de rijksoverheid het beleid wil bepalen, waaraan elke in een regio verplicht samenwerkende gemeente, politie, GHOR en brandweer moet voldoen, moet helder zijn wat er in de sfeer van preparatie, repressie en nazorg minimaal wordt verwacht. Met betrekking tot de verplichte onderdelen financiert het Rijk de regio rechtstreeks. Het veiligheidsbestuur kan op het vlak van preparatie, repressie en nazorg voor de gemeenten bindende uitspraken doen. Voor lokale taken kiest de Raad voor financiering naar de gemeenten. Het lijkt mij inderdaad van groot belang dat er een structuur wordt geschapen waarbinnen brandweer, geneeskundige hulpverlening en politie tot een integrale afstemming kunnen komen. En dat niet alleen op het personele vlak, maar ook als het gaat om de afstemming van materialen. Een bestuur kan doeltreffend de nodige middelen toedelen

en eisen stellen aan oefeningen. Niet alle vragen worden door de Raad voor het openbaar bestuur opgelost. Zo wordt de positie van het Openbaar Ministerie niet duidelijk gemaakt en is niet helder wie het algemeen bestuur van de veiligheidsregio moeten gaan vormen. Vanwege de lokale betrokkenheid kiest de Raad niet voor een zelfstandig regionaal bestuur. Dat stelt beperkingen aan de democratische invloed. Via verlengd lokaal bestuur moet die democratische invloed dan indirect een plaats krijgen, ook al is bekend dat dit niet altijd optimaal werkt.

C2000

Elk van de hulpverleningsdiensten heeft nu een eigen communicatiesysteem. In de praktijk betekent dit dat de brandweer niet elektronisch kan communiceren met de politie, terwijl ambulancepersoneel ook niet in contact kan komen met het politiepersoneel dat een taak vervult bij de bestrijding van een bepaalde ramp. C2000 is het nieuw digitale radionetwerk voor mobiele communicatie ten behoeve van de Nederlandse hulpverleningsdiensten. Mobiele communicatie is communicatie via portofoon, mobilofoon, mobiele dataterminal en alarmontvanger. Dit ene landelijk dekkend radionetwerk zal de communicatie tussen verschillende hulpverleningsdiensten veel eenvoudiger maken. C2000 is niet afvuisbaar. De bedoeling is om C2000 in 2004 landelijk in te voeren. Wie de kosten daarvan betaalt, is nog niet duidelijk, evenmin wie de onderhoudskosten daarvan moet betalen. Helderheid over de invoering is van groot belang, omdat de diensten zich nu soms al te lang bedienen van systemen die al vervangen hadden moeten worden.

Hoever moeten we gaan?

Vorbereiding op rampenbestrijding kost capaciteit, energie en levert investeringslasten op. Hoever moeten overheden daarin gaan? Die vraag is niet simpel te beantwoorden. In de praktijk is een 'Leidraad Operationele Prestaties' ontwikkeld. Op basis van een risico-inventarisatie per regio kan worden bepaald op welke typen rampen de regio zich maximaal moet voorbereiden en welke inzet dat het eerste uur van de hulpverlening eist. De 'Leidraad Maastramp' noemt 18 typen van rampen. Per maastramp-type worden eisen gesteld aan hoeveelheden inzet brandweer, ambulances, politie enzovoorts. Probleem is dat er in menig regio een groot verschil zit tussen de capaciteit die nu geleverd kan worden en de capaciteit die theoretisch beschikbaar zou moeten zijn op grond van de Leidraad Operationele Prestaties. Gelet op de risico-inventarisatie voor de regio Zuid-Holland-Zuid zou met de inzetbehoefte van 'maatramp niveau 4' rekening moeten worden gehouden. Maar hoe in minder dan een uur aan de vereiste 21 tankautospuiten, 120 ambulances en 549 politieagenten te komen? Wordt de lat niet wat hoog gelegd? Op dit moment ziet het ernaar uit dat een regio hier bewust keuzen in zal moeten maken. Wat is het ambitieniveau? Hoever kunnen de diensten komen als zij die prestaties

leveren waartoe op dit moment al is geïnvesteerd? Welk verschil blijft er dan over? Is het mogelijk om risico's te beperken, zodat rampen die een hoge inzet vragen waarschijnlijk niet meer zullen voorkomen? Op deze manier kan er een beleidsmatig interessante discussie ontstaan of moet worden geïnvesteerd in het saneren van risico's of in de bestrijding van risico's. Of zien we kans om met burgers te communiceren over risico's die niet door de overheid zullen worden afgedekt? Kunnen we de samenwerking duidelijk maken dat niet elk risico bij de overheid kan worden neergelegd? Moeilijke vragen.

Ook vragen die te maken hebben met de verantwoordelijkheidsverdeling voor fysieke veiligheid tussen de overheden. Als we vinden dat iedere burger recht heeft op gelijke bescherming, en het rijk bepaalt de normen daarvoor, moet het rijk dan ook niet voor de bekostiging zorg dragen? Tenslotte, maar niet minder belangrijk, is de vraag naar de verantwoordelijkheid niet alleen van de overheid, maar ook van bedrijven en burgers zelf. Niet alles kan op het bordje van de overheid worden neergelegd.¹⁴

Tenslotte

De veronderstelde 'maakbaarheid' bij rampenbestrijding reikt ver. Risicokaarten moeten de bevolking inzage geven in de risico's die zich in hun omgeving kunnen voltrekken. De praktijk laat de laatste jaren zien dat rampen zich echter niet beperken tot locaties en aan handelingen verbonden risico's. De MKZ-crisis en SARS dreiging of een langdurige stroomstoring kunnen even ontwrichtend werken. Aan veiligheid doen we nooit genoeg. Afweging van noodzaak en offer is een politieke discussie. Die discussie wordt naar mijn mening nog te weinig op inhoudelijke gronden gevoerd.

- 1 Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. *Crisis gecommuniceerd*, drukkerij De Bink, Leiden, 2003, pag. 25.
- 2 De Wet rampen en zware ongevallen noemt een ramp een gebeurtenis waarbij de algemene veiligheid ernstig wordt verstoord en het leven of de gezondheid van veel mensen, of het milieu, of materiële belangen in gevaar zijn en die om een gecoördineerde inzet van diensten en organisaties uit verschillende disciplines vraagt.
- 3 als 1, pag. 26
- 4 Tessa van Beek, *Rampzalig Verleden. Een studie naar rampen en media*, Rotterdam 2003 (doctoraalscriptie)
- 5 als 1, pag. 31
- 6 Hans van der Loo & Willem van Reijen. 1997, *Paradoxen van modernisering*, Bussum, Coutinho, pag. 13.
- 7 als 1, pag. 16
- 8 Als 1, pag. 7
- 9 VNG, *Slagen voor veiligheid. Basishandreiking voor gemeenten*. 2002 pag. 7
- 10 VNG, *Slagen voor veiligheid, spoorboekje*, 2003
- 11 Elsevier, 14 juni 2003, *de veiligste gemeenten*, omslagartikel.
- 12 BZK, 11 juli 2002, *taken, verantwoordelijkheden en financiering van de organisatie van de geneeskundige hulpverlening bij ongevallen en rampen (GHOR)*.
- 13 Raad voor het openbaar bestuur. *Veiligheid op niveau. Een bestuurlijk perspectief op de toekomst van de veiligheidsregio's*. Februari 2003.
- 14 Winnie Sorgdrager, *Overheid niet op elk falen aan te spreken*, Trouw, 22 juli 2003

De Nederlandse krijgsmacht in

Door J.J. van der Velden, bestuurslid ChristenUnie Zwolle; was werkzaam bij Defensie en KPN-Risicom (beveiliging)

Een van de magische woorden van zowel het vorige als het huidige kabinet is veiligheid. Het lijkt een mantra die naast spreuken zoals: zorg en onderwijs te pas en onpas worden opgerateld. Wat betreft veiligheid gaan de discussies vooral over de veiligheid in Nederland. Debatten spitsen zich toe op: bolletjesslikkers, zinloos geweld en meer blauw op straat. Zonder twijfel heel belangrijke zaken. Verontrustend echter is het gemak waarmee vergeten wordt, dat de veiligheid in Nederland mede wordt bepaald door de internationale situatie. Tevens wordt te gemakkelijk voorbij gegaan aan de rol die de Nederlandse krijgsmacht in veiligheidskwesties dient te spelen.

Een voorbeeld waaruit blijkt dat gebeurtenissen in het buitenland wel degelijk effect hebben op onze samenleving, is het groeiende aantal meldingen van antisemitisme. Het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) signaleert in haar jaaroverzicht een direct verband tussen het toenemende aantal meldingen en het geweld in het Midden Oosten.

Instabiele verhoudingen binnen staten zijn vaak een voedingsbodem voor burgeroorlogen. Het gevaar dat dergelijke conflicten leiden tot een interstatelijk conflict is allesbehalve imaginair.

Zulke conflicten gaan gepaard met vluchtelingenstromen en humanitaire noodsituaties. Direct of indirect wordt ook Nederland hierdoor geraakt. Tegen deze achtergrond is ook de voortgaande verspreiding van massavernietigingswapens en moderne conventionele wapens bijzonder verontrustend.

Daarnaast hebben de aanslagen van 11 september 2001 het algemene gevoel van onveiligheid doen toenemen. Merkwaardig dat na de aanslagen van 11/9 een publiek debat over de kwetsbaarheid van Nederland en de rol die ons land dient te spelen in de strijd tegen het terrorisme nauwelijks heeft plaats gevonden. Want is bescherming tegen het internationale terrorisme geen strijd vóór de fundamentele waarden van onze democratische rechtstaat? Een bescherming waarvoor de NAVO symbool stond toen de dreiging uit het Oosten kwam.

Beleidsnotities

Decennia lang was de NAVO een betrouwbaar schild tegen de Sovjetrussische dreiging. Het bondgenootschap is zowel in de Moderne als Oude geschiedenis uniek. Het Delisch-Attisch vlootverbond (479 BC), tot stand gekomen na de Perzische oorlogen, kende weliswaar een overeenkomstige levensduur als de NAVO, maar was vóór zijn veertigste verjaardag verworden tot een machtsinstrument van het oude Athene.

Na de val van de Muur geraakte de NAVO met in haar kielzog de Nederlandse krijgsmacht in een identiteitscrisis. De dreiging van een militaire confrontatie met het Oostblok was weliswaar afgenomen, maar andere brandhaarden dienden zich aan. Het toekomstige operatiegebied, Theatre of war, kon overal ter wereld gelegen zijn. Nieuwe vormen van oorlogsvoering, zoals tegen het internationale terrorisme kondigden zich aan. De nieuwe situatie vereiste politieke en militaire beleidsveranderingen.

Aan zijn militaire middelen had het Westen veel te danken. Geen wonder dat NAVO-strijdkrachten eraan hechten die middelen op peil te houden. Te meer neigen zij daartoe, omdat de Golfoorlog heeft getoond, dat die middelen ook in de praktijk voldoen. De NAVO zag niet op tegen taakverbreding zoals crisisbeheersing. Doch onderkende dat nieuwe taken zonder politieke beleidslijnen marginalisering en taakvershraling tot gevolg

het nauw

zouden hebben. En dit zou weerslag hebben op haar hoofdtak. Namelijk de verdediging van het NAVO-territorium. Op kleinere schaal stond Nederland voor een soortgelijk probleem.

De taken van Defensie zoals omschreven in de Grondwet kregen moeizaam gestalte. De verwarring in Nederland bleef ook toen de NAVO-lidstaten in 1991 een nieuwe defensieorganisatie vaststelden. Zelfs de Prioriteitennota (1993) waarmee het derde kabinet-Lubbers op de ontwikkelingen inhaakte, veranderde niets aan de onduidelijkheid over de te volgen koers.

De Prioriteitennota behelsde een omvangrijke inkrimping van het Nederlandse leger. Wat betreft de inrichting en organisatie moest de krijgsmacht geherstructureerd worden. De taak van het getransformeerde leger werd tweeledig.

Ten eerste zou de krijgsmacht bijdragen aan de verdediging van het NAVO-grondgebied. En op de tweede plaats moest Defensie voldoende troepen beschikbaar hebben voor gelijktijdige deelname aan vier vredesoperaties op bataljonsniveau.

Ook gedurende de regeerperiode van twee 'paarse' kabinetten bleef de algemene verwarring bestaan. Hoewel het zogenoemde 'vredesdividend' opgeld deed, bleek de wereld met het ingaan van de jaren negentig er niet rustiger op geworden. De uitdrukking 'vredesdividend' lijkt bijzonder gepast voor bezuinigingen.

Want de inkt van de Prioriteitennota was nauwelijks opgedroogd en de daaruit voortvloeiende maatregelen amper verwerkt of het eerste Paarse kabinet kondigde additionele bezuinigen aan.

Toch werd een nieuw Strategisch Concept van de NAVO, waarin crisisbeheersing als nieuwe kerntaak van de NAVO is opgenomen, gretig omarmd. Maar het beleid kreeg geen gestalte. De krijgsmacht was geen urgentie. De paarse kabinetten gaven voorzichtig gehoor aan de aanbevelingen, zoals geconcludeerd in de Prioriteitennota, doch de Koude Oorlog-structuur van Defensie bleef ongemoeid. De topzware structuren met complete hoofdkwartieren voor alle krijgsmachtonderdelen bleven bestaan. De krijgsmacht begon de anatomische kenmerken van zo'n Hollywood-achtig buitenaards wezen te krijgen: een enorm hoofd op een kleine magere romp en sprietige haast krachteloze ledematen.

De toenmalige minister van defensie Frank de Grave produceerde in 1999 achtereenvolgens een Hoofdlijnennotitie, een Strategisch Toekomstdiscussie en de Defensienota 2000.

In de Hoofdlijnennotitie wordt aangegeven hoe de krijgsmacht de komende tien jaar moet veranderen. Belangrijk is een accentverschuiving van de verdedigingstaak naar het beschermen en bevorderen van de internationale rechtsorde. Hoewel er ten opzichte van de Prioriteitennota geen fundamentele veranderingen zijn geweest aan de internationale veiligheidssituatie, wordt nogmaals voor bezuinigingen gekozen. Verder staat de

Hoofdlijnennotitie, door teveel in detail te treden, een discussie over de toekomstige taken van de Krijgsmacht in de weg. En dat is ook het struikelblok in de Strategische toekomst Discussie Defensie. Elke zichzelf respecterende (belangen)-organisatie deed zijn zegje. Maar oplossingen vloeiden er niet uit voort of werden door de overheid ter zijde geschoven. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Defensienota 2000 aan dezelfde euvels lijdt als de voorafgaande notities. De aangekondigde maatregelen worden in alle notities zwak onderbouwd. Zo wordt nergens de ondergrens van de bezuinigingsoperaties duidelijk aangegeven. Hoeveel kan er bezuinigd worden zonder dat de operationele capaciteiten van de krijgsmacht worden aangetast? Het tweede Paarse Kabinet besloot om maximaal 85 JSF-vliegtuigen aan te schaffen. Houdt dit in dat 85 gevechtsvliegtuigen in de toekomst voldoende zijn voor de taakuitvoering van de Koninklijke Luchtmacht? Onvoldoende wordt duidelijk gemaakt op welke wijze de krijgsmacht geschikt kan blijven voor zijn taakuitvoering. Moderne krijgsmachten veranderen voortdurend omdat de taken steeds veranderen. Maar geen van de beleidsnotities omschrijft duidelijk hoe op dergelijke situaties geanticipeerd moet worden.

Bezuinigingen worden steevast verdedigd met het afnemende belang van de verdedigingstaak. Een aanval op ons grondgebied wordt onwaarschijnlijk geacht. Voor een deel is dit waar. Betrekken we dit echter op het gehele NAVO-gebied, dan boet het argument aan kracht in. Want de voortdurende instabiliteit aan Europa's periferie is een bron van zorg.

In de gewijzigde internationale veiligheidssituatie en de opkomst van het internationale terrorisme is de scheiding tussen interne en externe veiligheid diffuus geworden. Is het dan wijs om landsverdediging en vredesoperaties als tegenovergestelde componenten te beschouwen?

Het blijft schipperen tussen conclusies en aanbevelingen aan de ene kant en het verwezenlijken ervan aan de andere kant. Een dergelijke patstelling leidt tot kaalslag.

De nieuwe bezuinigingen

Bij zijn beargumentering van de laatste bezuinigingsoperatie leunt minister van defensie Kamp sterk op analyses van de NAVO en de Europese Unie die respectievelijk bekend staan als Defence requirement review en Headline Global. De studies concluderen, dat na de val van de Muur de defensietaken dienen te veranderen. Beide rapporten constateren tevens een overschot aan territoriale verdedigingseenheden en een tekort aan transportcapaciteit, technologie voor het verzamelen van informatie en precisiewapens. Minister Kamp zegt te willen kiezen voor de transformatie die de NAVO wenselijk acht. Doch kijkend naar de lijst van te schrapp-

pen krijgsmachtonderdelen en wapensystemen is het de vraag of minister Kamp duidelijk en consequent kiest. Waarom wordt de vliegbasis Twente waarschijnlijk wel gesloten en Volkel bijvoorbeeld niet? Liggen aan die beslissing economische motieven ten grondslag? Wordt de vliegbasis Volkel ontzien omdat er kernwapens zijn opgeslagen? Uit zijn brief aan de Kamer waarin minister Kamp zijn plannen probeert toe te lichten wordt dat niet duidelijk. Wanneer de minister het afstoten van 22 MLRS-systemen en 60 PRTL-voertuigen uit oogpunt van het afnemende belang van landsverdediging beargumenteert, dan is niet duidelijk waarom hij na verkoop van 15 houwitsers alsnog 39 stukken handhaaft. Verwarrend wordt het wanneer Kamp naast stabilisatietaken ook aanvalstaken wil handhaven.

Als er een wapensysteem is die in offensieve acties een belangrijke rol kan spelen dan is dat wel de MLRS. Ook het verminderen van de Apachevloot met zes aanvalshelikopters is in dit kader niet goed te volgen. De twee Golfoorlogen hebben aangetoond hoe belangrijk aanvalshelikopters zijn ter ondersteuning van grondeenheden.

Uit de vaststelling dat de gevechtskracht op sterkte moet blijven is het logisch dat wordt gekozen voor handhaving en modernisering van de F-16 vloot. Ook de investering in het JSF-project past in deze ambitie. Maar dan is het vreemd dat het kabinet afziet van een derde mariniersbataljon. Een derde mariniersbataljon zou extra gevechtscapaciteit in mankracht opleveren. Bovendien zou een extra bataljon het rouleren van eenheden voor vredesmissies aanzienlijk verbeteren. Waarom voor een mariniersbataljon werd gekozen, is niet duidelijk. Tot nu toe heeft het Korps bij uitzendingen reguliere infanterietaken uitgevoerd. Dan ligt extra gevechtscapaciteit in de vorm van een nieuw infanteriebataljon voor de Koninklijke Landmacht meer voor de hand. De discrepantie tussen een beschikbaar militair apparaat en onduidelijke of niet volvoerde doelstellingen vormt een structureel probleem voor Defensie.

Tot op de dag van vandaag bestaat er geen richtinggevend document. Het gevolg is dat bezuinigingen niet op basis van een visie worden verwerkt doch verworden zijn tot een handjeklap tussen coalitiegenoten. Minister Kamp is gebonden aan een krap budget en moet er maar wat van zien te maken. Dat is geen beleidsvoering maar boekhouden. En de nieuwe bezuinigingen zullen dan ook disproportionele gevolgen hebben.

De gevolgen van de bezuinigingen

Het eerste gevolg van bezuinigingen is, dat de krijgsmacht drastisch wordt verkleind, terwijl de werkdruk als gevolg van de uitzendingen te hoog blijft. Bezuinigingen op personeel en het niet paraat stellen van een nieuw bataljon is ook om een andere reden niet verstandig. In Zuid-Amerika zal in 2010 het aantal mensen dat in stedelijke gebieden woont toegenomen zijn met negentig procent. In Afrika en Azië zal dat met meer dan vijftig procent het geval zijn. De toekomst van vredesoperaties ligt waarschijnlijk in de congestie van huizen, straten,

riolen en industriële complexen die de steden van de toekomst zullen vormen. Urbane omgevingen vereisen een strategie die in militaire kringen bekend staat als Urban War Fighting. Luchtoverwicht en slimme bommen doen er in verstedelijkte gebieden niet zoveel toe. Het zijn goed uitgeruste en goed opgeleide militairen die ter plaatse een cruciale rol spelen.

Ten tweede is Defensie door voortdurende bezuinigingen dusdanig uitgedund dat nieuwe bezuinigingen ernstige gevolgen zullen hebben voor de gevechtskracht. Ten onrechte wordt vaak gedacht dat bij crisisbeheersing volstaan kan worden met lichtbewapende eenheden. De Balkancrisis heeft laten zien, dat er momenten aanbreken waarin robuust ingrijpen noodzakelijk is. De

Het gevolg is dat bezuinigingen niet op basis van een visie worden verwerkt doch verworden zijn tot handjeklap tussen coalitiegenoten.

grimmige werkelijkheid van het werken onder VN-vlag moet sinds Sebrenica ook Nederland duidelijk zijn. De Pruisische militair en filosoof Von Clausewitz vergeleek in dit verband oorlogsvoering met een kameleon. Het dier neemt weliswaar de kleur van zijn omgeving aan, maar blijft een kameleon. Het lijkt alsof oorlogsvoering verandert. We hanteren eufemismen zoals 'peace-enforcing', vredestroepen, stabilisatiemacht en crisisbeheersing. Maar uiteindelijk hebben we het over hetzelfde thema.

Het derde gevolg van bezuinigingen is, dat de waarde van de krijgsmacht als instrument voor de politiek zal verminderen. Ook bij vredesoperaties blijft Defensie een instrument voor de politiek. Wellicht niet zo extreem zoals de al eerder genoemde Von Clausewitz bedoelde, maar ook een vredesoperatie is in feite niets anders dan een 'voortzetting van politiek, zij het met andere middelen'.

Ten vierde zal het voor Nederland steeds moeilijker worden om in internationale coalities op te treden. Het technologische verschil met de Europese bondgenoten en met de Verenigde Staten wordt zo groot dat samenwerking onmogelijk wordt. Daarom zijn de VS gebeten op meer investeringen. Washington vindt dat de waarde van de NAVO gelegen is in de bereidheid van Europese bondgenoten om hun defensie-inspanningen te intensiveren. In Franse en Italiaanse militaire kringen gaan stemmen op om bij toekomstige operaties alleen samen te werken met bondgenoten die daadwerkelijk een versterking of aanvulling vormen.

Ten slotte levert afgedankt militair materieel - binnen de kaders welke de overheid stelt aan verkoop van strategische goederen - nauwelijks iets op. Het opbouwen van afgedankte eenheden kost, wanneer de situatie daar over een paar jaar wellicht om vraagt, meer dan het opheffen daarvan heeft opgebracht. Bovendien is in crisistijden het noodzakelijke materieel moeilijk en tegen een hogere prijs verkrijgbaar.

De ChristenUnie en de Krijgsmacht

Defensie staat niet op de politieke kaart. Voor de meeste partijen is de krijgsmacht een sluitstukpost op de begroting. Zo niet voor de ChristenUnie.

De ChristenUnie wil niet bezuinigen op het defensie-budget doch pleit voor een verhoging van het budget met driehonderd miljoen euro. En de bijdragen van de ChristenUnie in de Tweede Kamer getuigen van zorg over en kritiek op het gevoerde beleid.

De ChristenUnie beseft dat voortdurende bezuinigingen een luxe is welke Nederland zich niet kan veroorloven. Toch zou het goed zijn wanneer Defensie een hogere plaats op het prioriteitenlijstje van de ChristenUnie krijgt. Een open samenleving als de onze is per definitie kwetsbaar voor gezagsondermijnende activiteiten. Nadrukkelijker dan nu het geval is, zou de ChristenUnie er goed aan doen te wijzen op de kwetsbaarheid van onze samenleving en de rol welke de krijgsmacht in veiligheidsvraagstukken dient te spelen. Wellicht is in dit kader een alternatieve defensienota van de Christenunie het overwegen waard.

Een belangrijk gegeven is dat Defensie niet beschikt over een eigen achterban. Andere beleidsterreinen zoals Onderwijs of Landbouw hebben in de politiek en in belangenorganisaties wel een achterban. Bezuinigingen hebben onmiskenbaar effect op het defensiepersoneel. Dat hoeft niet per definitie negatief uit te pakken. Wanneer namelijk verbetering en vooruitgang het gevolg zijn van bezuinigingen kan het stimulerend voor het personeel werken. Een effect wat organisatiesdeskundigen 'Inner Migration' noemen. Doch wanneer bezuinigingen veranderen in kaalslag, zal het tegenovergestelde bereikt worden. Op dit gebied kan de ChristenUnie vruchtbaar werk verrichten. Mannen en vrouwen die zich waar dan ook ter wereld ten dienste van ons land stellen, verdienen een partij die onverkort hun belangen behartigt.

Concluderend

Ten eerste lijkt Nederland in zichzelf te keren. Want bij discussies over veiligheid wordt nauwelijks over de landsgrenzen heen gekeken. Internationale politieke, militaire, technologische en sociaal-economische ontwikkelingen resulteren in een diffuus samenstel van veiligheidsrisico's, waarbij de grens tussen militaire en civiele activiteiten vervaagt. In dit kader krijgt Defensie in veiligheidsdebatten niet het gewicht toegekend die het zou moeten hebben.

Ten tweede hebben onevenwichtige beleidsnotities geleid tot schipperen tussen veelbelovende aanbevelingen en het uitvoeren ervan. Het benoemen van problemen alleen leidt niet tot de oplossing ervan. Handjeklap tussen coalitiegenoten bepalen helaas de toekomst van

de krijgsmacht. Hier zijn rekenmeesters aan het werk met als primaire doel het sluitend maken van 's lands begroting. Kaalslag met verontrustende gevolgen voor de operationele kwaliteiten van de krijgsmacht is het resultaat. Het kabinet-Balkenende is in navolging van twee paarse kabinetten erin geslaagd Defensie naar de onderste regionen te dirigeren. Voorwaar een zorgwekkend wapenfeit. Want Nederland kan niet voortdurend en beleidsloos de defensie-uitgaven verlagen en tegelijkertijd internationaal een volwaardige rol spelen. Ten slotte kan de ChristenUnie zich opwerpen als belangenbehartiger van de krijgsmacht en haar personeel. In dit verband is een alternatieve defensienota van de Christenunie aan te bevelen.

Een democratische rechtstaat is zo waardevol dat we er niet zuinig genoeg op kunnen zijn. We beseffen te weinig dat verworvenheden zoals excellente zorg, goed onderwijs en comfortabel openbaar vervoer futiel worden, zodra de veiligheid van Nederland als democratische rechtstaat niet langer meer gewaarborgd is.

Bronnen:

- Carnal, Colin A., *Managing change in organizations*, Prentice Hall International Editions, Englewood Cliffs, 1990.
- CIDI. *Jaaroverzicht antisemitisme in Nederland 2002 en overzicht 1 januari - 5 mei 2003*. Den Haag. CIDI, 2003.
- Clausewitz Von, *Vom Kriege*. Potsdam 1832. Michael Howard en Peter Paret, *On War*. Princeton: Princeton University Press, 1976.
- Cozijnsen, A.J. en W.J. Vrakking, *Ontwerp en Invoering Strategieën bij organisatieverandering*, Alphen aan de Rijn, 1995.
- Dake, A., *Si vis pacem - Het Nederlandse defensiebeleid op lange termijn*. Van Gorcum, Assen 1998.
- EU Headline Global. Europese Raad van Helsinki. 10 en 11 december 1999. 27 juli 2003.
- europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_nl.htm
- www.tweedekamer.christenunie.nl/documenten.php?tekstId=4
- *Joint Chiefs of Staff: Doctrine for Joint Urban Operation*. Washington: US Army AG Publication Center SL, 2002.
- Kennedy, Paul. *Grand Strategies in War and Peace*. Yale: Yale University Press, 1991.
- Leurdijk, D.A., De Nooy, G.C., Rozemond, S., ea. *Nederland op vredesexpeditie*, Den Haag: Instituut Clingendael, 1996.
- Ministerie van Defensie. sa. *Hoofdlijnnotitie voor de Defensienota 2000*.
- www.mindef.nl/defensienota/volledige/hoofdlijnen_beleid/.
- Ministerie van Defensie. 1999. *Defensienota 2000: omvang en structuur voor de komende tien jaar*.
- www.mindef.nl/nieuws/persberichten/291199_defensienota.html.
- Ministerie van Defensie. sa. *Defensiebegroting 2003*. 17-09-2002.
- www.mindef.nl/nieuws/parlement/rapporten/160900_defensie.html.
- *NATO Strategic Concept*. NATO. 7 november 1991. 27 juli 2003.
- www.nato.int/docu/comm/49-95/c91107a.htm
- Teitler, G., *De Indische defensie en de bezuinigingen*, Den Haag, 1985.
- Wijk De, R. *Vechten met een hand op de rug? Vredesondersteuning in escalerende conflicten*. Den Haag: Instituut Clingendael, 1996.

I Jaaroverzicht antisemitisme in Nederland en overzicht 1 januari tot 5 mei 2003; het verslag concludeert dat het aantal meldingen van antisemitische incidenten in 2002 is toegenomen. Het geregistreerde aantal steeg met 140% naar 337 meldingen. Net zoals vorig jaar is een belangrijk deel van de incidenten veroorzaakt door jongeren van Noord Afrikaanse afkomst. Dit gebeurt op steeds jongere leeftijd.

II Multiple launch rocket system; platform waarmee meerdere raketten op gronddoelen afgevuurd kunnen worden.

III Pantserroepvoertuig tegen luchtdoelen.

Wet Werk en Bijstand: actie van gemeenteraad noodzakelijk

Door Marcel Benard, waarnemend adviseur raads- en statenleden

De nieuwe wet die de Bijstandswet vervangt, de Wet Werk en Bijstand (WWB), heeft al veel stof doen opwaaien. Zowel voor, tijdens als na de bespreking van de wet in de Tweede Kamer werd er vanuit de maatschappij veel actie ondernomen om de wet tegen te gaan. Uiteindelijk is de WWB gesteund door de fracties van CDA, VVD, D66 en SGP. De Eerste Kamer is van plan om begin oktober een beslissing over de WWB te nemen. Zij zal merken dat de ChristenUnie-fracties van verschillende gemeenten protest aantekenen.

Op initiatief van de ChristenUnie Veendam is een protestactie tegen de nieuwe wet van start gegaan. De fractie stuurde een oproep aan alle gemeenteraadsfracties van de ChristenUnie om bij de Eerste Kamer te protesteren. In dit artikel zullen we ingaan op de kritiek die geleverd is op de WWB en een verkenning uitvoeren naar de mogelijkheden die raadsleden en bestuurders hebben om het gemeentelijke beleid om te buigen in een wenselijke richting. Werk aan de winkel!

Bezwaren

Naast positieve kanten aan de wet (zoals het opheffen van de verschillende potjes voor reïntegratie van werkzoekenden) is er een aantal kritiekpunten. Die zijn met name gericht op de sollicitatieplicht voor alleenstaande ouders, de afschaffing van de categorische bijstand en de korting op reïntegratiebudgetten.

Alleenstaande ouders kunnen geen recht aan de WWB ontleen om niet te hoeven solliciteren. Na een potje coalitie-kwartetten is in de WWB de mogelijkheid opgenomen, dat gemeenten een vrijstelling kunnen verlenen voor deze sollicitatieplicht, maar het is geen afdwingbaar recht. Dit werkt rechtsongelijkheid in de hand. In de ene gemeente geldt een andere regeling dan in de andere. Voor gemeenteraadsleden ligt er nu een uitdaging om door een plaatselijke verordening een vrijstelling van de sollicitatieplicht vast

te leggen.

Een van de meest opvallende wijzigingen ten opzichte van de Bijstandswet van 1996 is de vergaande decentralisatie. Het komt erop aan dat gemeenten zich goed voorbereiden op de nieuwe verantwoordelijkheden.

Nieuwe verordeningen

De raad moet volgens de WWB regels stellen ten aanzien van de uitvoering door het college van B & W. De terreinen waarop dit moet gebeuren zijn: reïntegratie, sancties, toeslag of verlaging van het normbedrag, bestrijding van misbruik en cliëntenparticipatie. Daarnaast moet de gemeenteraad de uitvoering door het college op doeltreffendheid en doelmatigheid controleren. Het is dan ook verstandig om in elke verordening vast te leggen dat het college bijvoorbeeld voor 1 april verantwoording af moet leggen voor de uitvoering in het jaar ervoor. Ook verdient het aanbeveling om te bepalen dat het college voor 1 oktober het beleid uiteen zet voor het volgende jaar. Het college is verplicht om aan de minister te rapporteren over de uitvoering van de WWB. Deze rapportage moet ook het oordeel van de raad bevatten.

Voor wat betreft de reïntegratie is het van belang een aantal rechten op te nemen om een tegenwicht te bieden aan de vele plichten die al in de wet zijn opgenomen. Te denken valt aan het recht op een goede diagnose,

op goede begeleiding, op goede informatie, op keuze van het reïntegratiebedrijf, op een duurzame baan en op bezwaar en beroep. Tenslotte moet ook het recht op persoonlijke integriteit gewaarborgd worden. In de WWB is de mogelijkheid gecreëerd dat het college iemand kan verplichten een medische handeling te ondergaan. Dit mag nooit ten koste gaan van de persoonlijke integriteit.

Een ander belangrijk aandachtspunt is de ontheffing van de sollicitatieplicht die het college kan verlenen. In het bijzonder kunnen intensieve zorgtaken een reden zijn om de sollicitatieplicht op te heffen. Vanuit het standpunt van de ChristenUnie zou in ieder geval in deze verordening opgenomen moeten worden in welke gevallen alleenstaande ouders met kinderen jonger dan 12 jaar ontheffing van de sollicitatieplicht kunnen krijgen.

Bij de verordening over sancties is ook een aantal uitgangspunten belangrijk. Zo moet er een duidelijke definitie zijn van wat er verstaan wordt onder 'onvoldoende besef van verantwoordelijkheid', zoals de wet daarover spreekt. Daarnaast is het van belang dat er zorgvuldig gehandeld wordt in het opleggen van sancties, waarbij in gedachten gehouden moet worden dat de bijstandsuitkering al erg laag is en vaak een van de weinige bestaansmogelijkheden. Wanneer het gaat om de bestrijding van misbruik, kan in de preventie daarvan gestreefd worden naar een zo helder mogelijke communicatie over wat precies verwacht wordt van de cliënt.

Tenslotte moet de gemeente nog een verordening opstellen over cliëntenparticipatie. Hierbij is van belang dat er goede en duidelijke regels zijn over de rechten en plichten van de cliëntenvertegenwoordiging.

Dient de HEERE met blijdschap

Door ds. Niek Tramper

**Juicht de HERE, gij ganse aarde,
dient de HERE met vreugde,
komt voor Zijn aangezicht met gejubel.**

Psalm 100:1-2 (NBG)

Begin juli hield de IFES (International Fellowship of Evangelical Students) haar World Assembly in De Bron te Dalfsen. Op zondagmorgen was ik gevraagd leiding te geven aan de eredienst en de avondmaalsviering, die plaatsvond onder auspiciën van de Nederlands Hervormde Kerk te Dalfsen. Indrukwekkend om met 650 mensen uit meer dan 140 landen van de wereld het avondmaal te vieren. Het was alsof de wereld even was vergeten, en we God met blijdschap mochten dienen, zoals de schare uit alle natie, geslacht, volk en taal die voor de troon en voor het Lam van God staat (Openbaringen 7:9). Ik moest denken aan Psalm 100. 'Dient de HEERE met blijdschap' (Statenvertaling). Want hoe zit het als zo'n conferentie voorbij is en je weer 'midden in het leven' staat?

Eigenlijk staat deze tekst erg haaks op onze levenservaring. Dienen zit ons namelijk bepaald niet in het bloed. We zijn veel meer bezig met onze invloed te vergroten en standpunten te verdedigen. De HEERE is ook geen werkelijkheid in het leven van talloze mensen. En waar tref je nu werkelijke blijdschap aan? De wereld lijkt eerder vervuld met cynisme, frustratie, angst. De tekst is een oproep tot omkeer. Er is slechts één weg tot vreugde: het dienen van de HEERE.

Dient God met blijdschap in de eredienst

Psalm 100 is waarschijnlijk een psalm bij het loffer, een offer dat door een familie in de tempel werd gebracht om God in het bijzonder te eren. Vaak werd bij dit offer een gelofte gedaan. 'Dienen' slaat dus allereerst op het brengen van de lof aan God (zie 2b, 4). Omdat de HEERE God is (vers 3) en omdat de HEERE goed is (vs 5). De HEERE wil hier tronen op de lofzangen van Zijn volk en in het bijzonder tot ons spreken. Je kunt niet geloven zonder te loven, niet bij God horen zonder eredienst.

Dient God met blijdschap in het dagelijkse leven

De dienst van God in de tempel (in de kerk) is nauw verbonden met de dienst in de wereld. Het Hebreeuwse woord abad betekent zowel God dienen als mensen dienen; zowel bezig zijn in de liturgie als in de arbeid. De eredienst is de krachtbron voor het dagelijkse leven. De liturgie gaat mee, het leven in (Rom. 12: 1,2). In de kerk én op het werk moet de HEERE het middelpunt zijn, de God van het verbond.

Hoe kan vreugde de drijfkracht worden in ons dagelijkse werk? In de trits dienen-de Heere-bijdschap is de goede volgorde belangrijk. Vrolijkheid wordt drie keer in de eerste twee verzen genoemd. Het is de kern van het nieuwe leven, maar die begint met de dienst, de eredienst, de toewijding aan God, dat is ook de verborgen omgang met Hem. Dat is vreugde die proeft naar de hemel. Het tegenovergestelde van vreugde is niet verdriet. Nee, het is de afwezigheid van dienst, van dank, van hartelijke overgave aan Hem. Leegte die zich vult met nieuwe bewoners: angst, kramp, zorg, of eindeloze verveling. Dat is de voorsmaak van de hel.

Al is de vreugde in het Oude Testament groot, nog groter is de nieuwtestamentische vreugde. De nieuwtestamentische gelovige mag veel méér weten dan de psalmdichter van het Oude Testament, namelijk van Christus' kruis en opstanding. We kunnen deze psalm ook niet lezen zonder Christus. Vreugde is JOY (Jesus first, others next, yourself last). Je vindt die vreugde voortdurend in de brieven van Paulus terug, bijvoorbeeld in 1 Kor 15: 57-58. Hoeveel werk lijkt er niet tevergeefs! Maar het is niet tevergeefs! Want door de Christus is de overwinning behaald over de dood en de hel.

Totdat de vreugde van Zijn dienst volkomen zal zijn!

Ps. 100 is nauw verbonden met Ps. 96 en 98. Daar is het refrein: 'Totdat Hij komt'. Door de opstanding van Christus is er toekomst voor de schepping. Er is een levende hoop weggelegd voor al Gods kinderen, een onverderfelijke erfenis (1 Petr. 1: 3, 4). De heerlijke vreugde om God te dienen, ongehinderd, met alle uitbundigheid en overvloed, helemaal vervuld van Hem en van Zijn heerlijkheid. Soms mag je daar alvast iets van proeven, zoals op zo'n internationale conferentie van de IFES.

Ds. ir. N. M. Tramper is predikant van de Nederlands Hervormde Kerk in Vlaardingen en al jarenlang betrokken bij het werk van de IFES

Actieve deelname van

Een theologische onderbouwing

Door Maaïke Harmsen

Voor de onderbouwing van het vrouwenstandpunt van de ChristenUnie moeten we - zoals gebruikelijk bij de ChristenUnie - terug gaan naar de Bijbel, het Woord van God, waarin we lezen over Gods bedoelingen met de mens. Kort samengevat kunnen we stellen: de opdracht van God aan man en vrouw om de aarde te beheren, stelt man en vrouw samen verantwoordelijk voor een goed christelijk bestuur. Deze stelling is niet nieuw. Het is meer een samenvatting van eerdere discussies in de Nederlandse christelijke literatuur over dit onderwerp.

Aanleiding

De aanleiding van dit artikel is het eerste vrouwencongres van de ChristenUnie, gehouden op 27 september 2003. Op dit congres werden een aantal belangrijke vragen gesteld zoals:

- Hoe komt het, dat de ChristenUnie een (zeer) lage participatie van actieve vrouwen kent in besturen en vertegenwoordigende organen op alle niveaus?
- Hoe kunnen we meer christenvrouwen betrekken bij de politiek?
- Hoe kunnen we meer vrouwelijke leden van de ChristenUnie actief betrokken maken en houden?

In dit artikel gaan we niet in op deze vragen, maar zoeken we naar een ondergrond waarom de ChristenUnie deze vragen mag en moet stellen. De ChristenUnie kent - terecht! - geen onderscheid tussen haar vrouwelijke en mannelijke leden. Het waarom is door velen in persoonlijke gesprekken verwoord en verdedigd en in allerlei informele discussies besproken, maar sinds de fusie van RPF en GPV tot ChristenUnie is er nog geen publicatie verschenen ter onderbouwing van dit standpunt. Toch komt

de vraag naar de onderbouwing van het vrouwenstandpunt regelmatig naar voren. Hopelijk kan dit artikel een eerste aanzet zijn.

Gods opdracht aan man en vrouw bij de schepping van de wereld

In het bijbelboek Genesis komen we de eerste bouwsteen tegen voor ons politieke en maatschappelijke handelen. God geeft een grote opdracht aan man en vrouw, wanneer zij beide geschapen zijn voor Hem staan: Genesis 1:28: *“En God zegende hen en zeide tot hen: Weest vruchtbaar en wordt talrijk; vervult de aarde en onderwerpt haar, heerst over de vissen der zee en over het gevogelte des hemels en over al het gedierte, dat op de aarde kruipt.”*

Voordat mannine geschapen was, kreeg Adam al een opdracht; om de hof te beheren en de dieren een naam te geven. We zien dat er pas sprake van de volledige opdracht als Adam en zijn vrouw geschapen zijn. Man en vrouw krijgen samen de opdracht om de aarde te bebouwen en te beheren.

Zo krijgen ook wij anno 2003 nog

steeds de opdracht om de aarde te cultiveren en te beheren. Wij als mensen, mannen en vrouwen zijn geschapen om als koning en koningin aan het werk te gaan op heel de aarde. In een twintig jaar oud artikel uit de kringen van het vroegere GPV, spreekt mr. L.G.A. Bremmer als volgt over deze cultuuropdracht:

“God had het al voorzien: het is niet goed dat de mens alleen zij. God had Adam, zolang hij alleen was, een beperkte opdracht gegeven; de hof te bouwen en bewaren. Dat was nog maar een aanloop voor het allesomvattende ambt, dat hij met de vrouw zou gaan delen. Voor het volbrengen van de volle scheppingsopdracht was hij [i.e. Adam] te weinig toegerust. Hij vond voor zich geen hulp, die als tegenover hem was. (...) “Die als tegenover hem zij”: dus op één niveau stelt God man en vrouw. Wat niet goed was, toen Adam alleen was, wordt nu zeer goed. Samen krijgen zij de heerschappij opgedragen. Er is een zekere rangorde, maar die rangorde sluit de volkomen gelijkwaardigheid van man en vrouw niet uit, maar in. God stelt de vrouw niet ónder de man, ook niet áchter de man, maar náást hem, als tegenover hem.”¹

vrouwen in de ChristenUnie

Een vreselijke vloek

De opdracht van man en vrouw om de aarde te beheren, staat nu wel onder de vloek die over hen is uitgesproken na de zondeval (Gen 3); zo zal het werk op het land niet meer vanzelf gaan, het kinderen ter wereld brengen zal veel moeilijker worden, en de vrouw zal overheerst worden door de man (Gen 3: 16). Van al deze vloeken ondervinden wij als mensheid nu nog de gevolgen; we zien de vloek terug als de zomer droogte en misoogst geeft, we zien het terug in de spanning en inspanning die het geeft om kinderen ter wereld te brengen. Ook zien we het terug in de eeuwenlange onderdrukking en uitbuiting van vrouwen in de wereld. Toch weten we dat we de aarde mogen bewerken en beheren, om de aarde te vervullen. God geeft ons de mogelijkheden om schoffels en onkruidverdelger uit te vinden. Ook geeft God ons de verantwoordelijkheid om te zoeken naar goede pijnbestrijding bij bevallingen, en dus ook om de overheersing (onderdrukking) van vrouwen door mannen te bestrijden. Ook, misschien wel juist christen(politici) mogen zich druk maken over dit onderwerp!

De grote opdracht; niet alleen een cultuur- of natuuropdracht. De opdracht van God aan man en vrouw spreekt over het beheren van de schepping en de schepselen. Strikt genomen zouden we hierbij moeten denken aan het beheren en cultiveren van natuur, als we de bijbeltekst letterlijk nemen. Maar wij zijn niet allemaal bosbeheerders of tuinmannen geworden. Wel mogen we ons werk, of het nu betaald of onbetaald is, zien in het licht van deze opdracht; in het verder beheren van de aarde. Soms is het vrij direct te zien wat het maatschappelijk nut van onze arbeid is, bij andere werkzaamheden kunnen wij zien dat het een afgeleide is van een groter

geheel wat meebouwt aan de opdracht die God gegeven heeft.²

Ook in het Nieuwe Testament: onze opdracht als christen tot actieve deelname aan de politiek. En nu wij als christenen Christus als Koning belijden van heel de aarde, mogen wij ook alle structuren, overheden, en mechanismen die op de aarde aanwezig zijn, onder Zijn Koningschap zien; zo kunnen wij ook als christen ons werk ten dienste stellen van Hem, en aan Hem opdragen. De vernieuwing door de Geest van Christus haalt ons niet uit de wereld, maar brengt ons tot nieuwe inzichten over de wereld en nieuwe daden in de wereld. Zo lezen we in Romeinen 12 vers 2: *“En wordt niet gelijkvormig aan deze wereld, maar wordt hervormd door de vernieuwing van uw denken, opdat gij moogt erkennen wat de wil van God is, het goede, het welgevallige, en volkomene.”*

En de ‘zwijgtteksten’?

Zo zien we ook in het Nieuwe Testament dat de opdracht blijft staan voor man en vrouw om de aarde te beheren en hun werk in dienst te stellen van God. Toch blijven er vaak vragen staan over enkele bijbelteksten, die vrouwen zouden sluiten van bepaalde taken en hen een andere rol toe bedelen dan de mannen. (Denk aan ‘zwijgtteksten’ als 1 Kor. 14, 1 Tim. 2) Maar als we deze teksten, die ons zo bekend in de oren klinken nauwkeurig lezen, dan zien we dat zij telkens staan in een geheel van liturgische aanwijzingen en voorschriften van de Apostelen. Binnen de erediensten kregen deze en vele andere voorschriften een plek in de gemeente van Christus. Deze voorschriften voor de erediensten bevatten geen aanknopingspunten om de conclusie te trekken dat zij ook buiten de eredienst gelden, en richtlijnen waren voor de inrichting van de samenle-

ving, of een onderscheiden taakgebied van man en vrouw in de cultuuropdracht.

De ChristenUnie is een partij die er duidelijk voor gekozen heeft om onderscheid te maken tussen de taken en rol van de kerk in de samenleving en de taken van de overheid in de samenleving. Dit zien we bijvoorbeeld duidelijk terug in haar visie op godsdienstvrijheid, die niet alleen geldt voor de verschillende denominaties van kerken, maar ook principieel gegeven mag worden aan andere religies. Hiermee heeft de ChristenUnie duidelijk een andere visie op de overheid dan bijvoorbeeld de SGP. Maar we zien dit onderscheid ook weer terug in het verschil in vrouwenstandpunt van de ChristenUnie en de SGP. Wie kerk en staat niet gescheiden wil zien, wil ook de voorschriften in de kerkelijke liturgie terug zien in de samenleving. Wie staat en kerk gescheiden houdt, kan niet anders dan de actieve deelname van vrouwen van harte ondersteunen.

Drs. M.E. Harmsen studeerde theologie in Kampen (afstudeerrichting: ethiek; onderwerp: De politieke taak van een plaatselijke christelijke gemeente.) en filosofie in Utrecht (richting ethiek). Zij was werkzaam als communicatieadviseur en ondernemingsraad-liaison bij Shell in Amsterdam. Ook was zij voorzitter van ChristenUnie Utrecht (2000-2002).

¹ L.G.A. Bremmer-Lindeboom, *Man en vrouw in perspectief van bijbel en cultuur*, (Mr L.G.A. Bremmer-Lindeboom e.a. *Vrouw en man - een plaatsbepaling*. GSEV reeks, nr 6, De vuurbaak, Groningen, 1983), p.29

² J. Douma, *Politieke verantwoordelijkheid*, (Ethische bezinning; nr 13 Van den Berg, Kampen, 2e druk 1987), p. 135. Zie ook: Douma, J., *Vrede in de maatschappij: een handreiking voor maatschappelijke vraagstukken* (Ethische bezinning; nr 12 Van den Berg, Kampen, 1985).

“Vrij vissen in het Vondelpark”

Over de rol van de kleine politieke partij

Door Dick Stellingwerf, oud-Kamerlid voor de ChristenUnie

Koen Vossen
Vrij vissen in het Vondelpark.
Kleine politieke partijen in
Nederland 1918-1940.

Uitgeverij Wereldbibliotheek,
Amsterdam 2003, 320 p., € 31,90.

Politiek historicus Koen Vossen schreef dit jaar een bijzonder helder en overzichtelijk boek over kleine politieke partijen in Nederland in de periode van 1918 tot 1940. Dit boek, dat de titel “Vrij vissen in het Vondelpark” meekreeg, is een bewerking is van zijn proefschrift waarop hij begin dit jaar promoveerde. Dat die beperking in de tijd geen overbodige luxe was blijkt wel uit het feit, dat gedurende die periode van onderzoek 125 nieuwe partijen en bewegingen de maatschappelijke arena betraden. Negentien daarvan bezetten gedurende kortere of langere tijd ook daadwerkelijk één of meerdere Tweede Kamerzetels.

Het jaartal 1918 werd door Vossen gekozen omdat vanaf dat moment de gevolgen van de in 1917 doorgevoerde wijzigingen in het kiesstelsel in de verkiezingsuitslagen tot uiting konden komen. In 1917 werd, als onderdeel van de zogeheten “Pacificatie”, het algemeen mannenkiesrecht ingevoerd. Tevens werd vanaf die tijd de Tweede Kamer op basis van evenredige vertegenwoordiging in plaats van via districten samengesteld. Deze belangrijke wijzigingen hadden grote invloed op de samenstelling van de Kamer, met name omdat de mogelijkheden voor kleine partijen enorm werden vergroot. Het begin van de Tweede wereldoorlog vormde de afsluiting van de onderzoeksperiode.

De afronding van het onderzoek vond plaats in de periode dat de LPF in één keer met 26 zetels de Tweede Kamer binnenstormde. Daarmee belandde, zoals Vossen stelt, één van de ongeschreven stelregels van de twintigste-eeuwse politiek op de mestvaalt van de geschiedenis, namelijk dat een nieuwe partij in Nederland per definitie een kleine partij is. De stabiliteit van het Nederlandse politieke bestel kan, aldus Vossen, dus niet als een

vanzelfsprekendheid worden beschouwd. De gebeurtenissen van het afgelopen jaar, bevestigden Vossen ook in de opvatting dat het goed is open oog te houden voor de kansen van startende partijen in het verleden.

Vossen wilde met zijn onderzoek de leemte opvullen die bestond omdat zowel politicologen als historici hun aandacht vooral richten op de grote politieke partijen. Tot nog toe bestond de aandacht voor kleine partijen vooral vanuit het perspectief van de invloed die deze hadden op de grotere partijen dan wel op het politieke systeem als geheel. Vossen vindt dat geen recht doen aan het feit, dat gedurende de onderzoeksperiode de kleine politieke partijen steeds tussen de tien en zestien procent van de stemmen binnen haalden. Aandacht voor de kleine partijen voorkomt volgens hem ook dat de ontwikkeling van het Nederlandse partijstelsel te veel vanuit finalistisch oogpunt wordt bekeken. Kleine partijen, die het klein zijn overigens nooit als een vanzelfsprekendheid, laat staan als een doel hebben gezien, waren vaak het resultaat of de oorzaak van de steeds weer

oplaaiende strijd binnen en tussen de grote gevestigde partijen.

Dat het interbellum rijk was aan kleine partijen, hing samen met het gegeven dat de ontwikkeling van het partijstelsel vanwege de grote wijzigingen die in 1917 waren doorgevoerd nog niet was uitgekristalliseerd. Daarnaast betrof het hier een periode van grote sociaal-economische onzekerheid en, samenhangend daarmee, van onbehagen met betrekking tot de democratie. Ondanks alles bleek deze periode, partijpolitiek gezien, toch een periode van grote continuïteit te zijn. De geijkte verklaringen hiervoor, als zou de verzuiling de massa immuun hebben gemaakt voor politiek radicalisme, dan wel monddood hebben gemaakt vanwege het ontbreken van een modern dynamisch cultuurpatroon, schieten volgens Vossen tekort. Het vraagstuk van stabiliteit en crisis dient volgens hem vanuit het minder statische perspectief van de strijd tussen de gevestigde en de kleine partijen te worden gezien. Dat geeft een nauwkeuriger beeld van de aard van de toenmalige onvrede. Vossen bedient zich in zijn proefschrift nadrukkelijk van het begrip “politieke cultuur”. Hij bedoelt daarmee, dat de inhoud van de politiek onlosmakelijk verbonden is met de vorm waarin deze bedreven wordt. Ook hierin kan een verklaring worden gevonden van het ontstaan en optreden van kleine partijen evenals een antwoord op de vraag waarom de kleine partijen in de strijd met de grote partijen altijd aan het kortste eind trokken.

Vossen onderscheidt bij de kleine partijen “dwergpartijen” met een zeer specifiek en soms ook bizar doel. Het ging hierbij om ongeveer de helft van de 125 lijsten. In zijn onderzoek richt hij de aandacht op de andere helft: de kleine partijen die in zekere mate ernstig genomen moeten worden. Om aan de grote verschillen van de verschillende partijen recht te doen was een indeling op kwalitatieve kenmerken nodig. Hij onderscheidt daarbij vier opvattingen welke corresponderen met verschil-

lende partijpolitieke tradities. In de eerste plaats is daar de opvatting waarbij politiek een zaak is van onafhankelijke individuen, die op basis van kennis en analytisch vermogen het algemeen belang wensen te bevorderen (de liberale politiek). In de tweede plaats is er de opvatting dat de politiek gebaseerd moet zijn op buiten het politieke domein gelegen “hogere” beginselen (de beginselpolitiek). In de derde plaats onderscheidt Vossen de opvatting dat de politiek vooral gezien moet worden als het behartigen van specifieke belangen van bepaalde sociale of regionale groepen (de belangenpolitiek). Tenslotte is er de opvatting dat de maatschappij in z'n geheel onderworpen moet worden aan een allesbeheersend beginsel. In deze visie dient de scheiding tussen staat en maatschappij via een revolutionaire aanpak te worden opgeheven (de revolutionaire politiek). Deze vier politieke tradities worden in afzonderlijke hoofdstukken belicht.

Vossen komt in zijn slotbeschouwing tot de conclusie dat de kleine politieke partijen in het interbellum “...machteloos langs de kant stonden”. Het belang van de kleine partijen van toen ziet hij vooral in het inzicht dat zij gaven in angsten, verlangens en onlustgevoelens van die periode. Hoewel deze inzichten zeker nuttig zijn, denk ik toch dat Vossen hiermee “de kleine politieke partij” niet in alle opzichten recht doet. Bij veel van de door hem behandelde politieke partijen ging het toch ook om diepste overtuigingen waarvoor men op de bres meende te moeten gaan staan.

Het is ook de vraag of Vossen “de kleine partij” recht doet wanneer hij stelt, dat zij zich in hun optreden niet geremd hoefden te voelen door strategische overwegingen. En dat zij volgens hem: tegenstellingen konden aanscherpen, geen rekening hoefden te houden met de bestuurbaarheid van het land, heikele thema's konden politiseren en ongestraft kritiek konden uiten op de politieke ruilhandel. Het is zeker waar dat kleine partijen zich op deze punten scherp profileer-

den. Dat wil echter zeker niet zeggen dat ze dat straffeloos konden doen of dat ze daarbij geen strategische overwegingen maakten. Natuurlijk hanteerden de meesten een strategie en natuurlijk werden ze afgestraft voor fouten. De kleine partijen hebben met hun kritiek en aanpak hoe dan ook de grote partijen beïnvloed. Deze partijen wisten immers ook niet tot welke omvang een kleine politieke groepering uit zou groeien. Mijns inziens dicht Vossen de kleine politieke partij een te grote machteloosheid toe, omdat hij het ontstaan daarvan te zéér zoekt in gevoelens van “onvrede en onzekerheid”, “frustratie en teleurstelling”, “vervreemding” en “onbehagen”. Vossen stelt zelf dat het onbehagen in grotere kring leefde dan de omvang van de kleine partijen doet vermoeden. Juist dat maakte het voor de grote partijen noodzakelijk het optreden en de ontwikkelingsgang van deze partijen goed te blijven volgen.

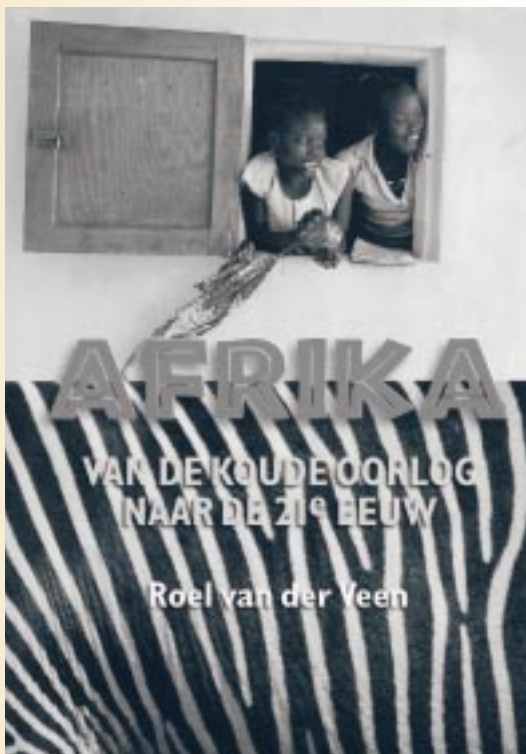
Vossen ziet de jaren zestig van de vorige eeuw als een belangrijke cesuur. De thema's veranderden. Maar ook verloor de CPN zich uit haar isolement, drongen PSP, GPV en BP in de Kamer door en slaagden nieuwkomers als D'66, PPR en DS'70 er zelfs in om regeringsverantwoordelijkheid te verkrijgen. Met andere woorden: de houding ten opzichte van de kleine(re) politieke partij veranderde. Dat hangt, aldus Vossen, onlosmakelijk samen met het feit dat het levensbeschouwelijke fundament van de grote gevestigde politieke partijen de afgelopen decennia wankel is geworden. Onvrede over de rol van die gevestigde politieke partijen speelt ook vandaag de dag een nadrukkelijke rol. De behoefte aan “nieuwe politiek” lijkt van alle tijden. Vossen sluit af met de constatering dat de electorale vijver toegankelijker is dan ooit. De doorbraak van de LFP in 2002 laat zien welke gevolgen dat kan hebben en welke lering we daaruit kunnen trekken.

Een uitgebreidere versie van deze recensie is te vinden op www.wi.christenunie.nl

Afrika, van de Koude Oorlog naar de 21ste eeuw

Door Klaas Quist, medewerker landelijk bureau ChristenUnie

“Zet er een groot hek omheen en laat ze het met elkaar uitzoeken. Het wordt immers toch nooit iets met dat continent.” Met deze weinig genuanceerde woorden vatte de chauffeur zijn mening over Afrika samen. Ik werd door hem thuis gebracht na een week van gesprekken en ontmoetingen met leiders van Tanzaniaanse politieke partijen.

Ritske van der Veen

Afrika. Van de Koude Oorlog naar de 21e eeuw

KIT Publishers 2002, 456 p., ISBN: 9068325248, € 29,00

Met Tanzaniaanse politici en met experts uit verschillende delen van de wereld - waaronder 'onze' Nederlandse Wereldbank directeur Ad Melkert - hadden we twee dagen nagedacht en gesproken over privatisering.¹ Het was goed om te zien, hoe betrokken maar ook realistisch de politici waren. Ik was blij met deze kleine stap in de goede richting. Alle politieke partijen werden uitgedaagd om beleid te formuleren. Dit ter voorbereiding op een live uit te zenden TV debat.

De chauffeur vertolkte de mening van velen. Immers, wie de nieuwsberichten over Afrika de afgelopen maanden heeft gevolgd, herkent zich er wellicht in. De gruwelijke berichten uit Liberia en Congo staan nog vers in het geheugen. Wat te denken van de manoeuvres van Mugabe om zijn eigen vrijstaat te kunnen behouden. Vele miljoenen (miljarden?) heeft hij op buitenlandse rekeningen staan, terwijl opposenten het zwijgen wordt opgelegd en het volk geen leven heeft. Onder het motto 'Wie zonder zonde is werpe de eerste steen' zwijgt de South African Development Community (SADC) - recent bijeen op een topconferentie in Dar es Salaam - in alle toonaarden. Om nog maar te zwijgen over de verstrekkende gevolgen van HIV/AIDS besmettingen en de dreiging van hongerdood voor vele miljoenen. Afrika, je zou er haast moedeloos van worden.

In zijn boek 'Afrika, van de Koude Oorlog naar de 21ste eeuw' beschrijft Roel van der Veen hoe Afrika zich heeft ontwikkeld. De rode draad in

het boek is de vraag hoe Afrikaanse machthebbers zich hebben kunnen ontwikkelen en handhaven, voor zover dat laatste hen lukte. In zijn analyse is Van der Veen duidelijk. Zoals de titel van het boek aangeeft, vormt de Koude Oorlog een duidelijke markering in de Afrikaanse historie, waarin een patroon-cliënt-systeem een essentiële rol speelt.

De eerste Afrikaanse machthebbers na het verkrijgen van de onafhankelijkheid dankten hun positie aan hun banden met de voormalige kolonistoren. Niet hun banden met de Afrikaanse samenleving waren bepalend, maar juist de mate waarin zij deelnamen aan de koloniale, Europese cultuur. Velen van hen hadden een opleiding genoten aan een van de Westerse universiteiten. Zij vertolkten weliswaar gevoelens van vrijheid en waren zo een spreekbuis voor nationalisme, de nieuwe elite had echter geen economische basis in de maatschappij zoals hun Westerse counterparts hadden. Zij was dus volkomen afhankelijk van de positie die zij had geërfd. Om hun positie te behouden vielen staat en elite al snel samen. De staat werd door hen als een privé-middel beschouwd.

De opkomst van de steeds autoritaire wordende Afrikaanse leiders maakte hen voor de mogendheden aan de Oost- en Westkant van het IJzeren Gordijn gewilde partners. Door de hechte en stabiele banden met de Westerse patronen werd de binnenlandse positie gehandhaafd, al hoewel sommige landen ruilden van patroon (Somalië en Ethiopië) of

een meer eigen weg gingen en een socialistische 'volksrepubliek' vormden (Tanzania) met een gerichtheid op het Westen.

De problemen werden mede door de oliecrisis groter. Tot aan de oliecrisis bedroeg de gezamenlijke schuld 5 miljard dollar, terwijl deze in 1980 al was opgelopen tot bijna 50 miljard en in 1990 tot 150 miljard dollar. Waar lenen vaak gepaard gaat met economische ontwikkeling, zo niet in Afrika. Het geleende geld werd niet gebruikt voor investeringen om productie te vergroten of productiviteit te verhogen. Het nieuwe geld werd gebruikt om oude schulden af te lossen of salarissen uit te betalen.

Tijdens mijn laatste bezoek aan Tanzania is mij weer duidelijk geworden welke lange weg de meeste Afrikaanse landen nog te gaan hebben. Ook voor Tanzania geldt bijvoorbeeld, dat er nauwelijks een middenklasse is. Grote investeringen worden gedaan door buitenlandse ondernemingen. Het grootste deel van de bevolking is bezig voor zichzelf te zorgen. Wil de economie gezond worden, dan zal de informele economie langzaam moeten worden geformaliseerd.

Het einde van de Koude Oorlog keerde politiek gezien het tij. De Afrikaanse elite was voor zowel het Oosten als het Westen minder interessant geworden. Wilde de elite zichzelf handhaven, dan moest zij van cliënt patroon worden en hun 'eigen' cliënten binnen hun staat zien te vinden. Wat restte was een grotere gerichtheid op de eigen regio, of als dat niet lukte op de eigen stam. De machtsbasis versmalde. De vele lichte wapens van de Koude Oorlog werden in Afrika 'gedumpt' en gretig gebruikt door opposenten van de heersende elite. Tribale argumenten werden (en worden) meer en meer gebruikt. De gevolgen zijn bekend.

Afrika kent twee tribunalen, één voor Rwanda en één voor Siëra Leone. De recent verdreven schurk van Liberia geniet bescherming van Nigeria. Hij is niet de enige die een vrijgeleide heeft gekregen.

Het is overigens opvallend dat wijlen Mwalimu Julius Nyerere, gedurende drie decennia de president van Tanzania, in staat is geweest de bevolking tot één geheel te maken, ondanks het feit dat er meer dan 120 ethische groepen zijn. De grote meerderheid (76%) identificeert zichzelf met zijn of haar professie.² Ter vergelijking: in Nigeria 48%, Namibië 46%, Mali 40% en Zimbabwe 36% identificeert resp. 48%, 46%, 40% en 36% van de bevolking zich eerst en vooral met de ethische groep.³

Wie het ruim 400 pagina's tellende boek van Van der Veen leest zou haast ontmoedigd raken. Zal het ooit goed komen? Het is een feit, dat veel van de huidige geafrikaniseerde, moderne staten falen. Van der Veen ziet mogelijkheden tot herstel in de ondersteuning van de democratiseringsprocessen. Dit proces kan weliswaar van buiten gestimuleerd worden, maar heeft allen kans van slagen als de werkelijke motor bij de Afrikaanse burgers ligt. Mijns inziens heeft hij hier een punt. Het gevaar dat dreigt en wat Van der Veen ook benoemt is, dat anti-Westerse krachten steeds sterker worden en de Afrikaanse renaissance overstemmen. Zeker na 11 september is dit niet ondenkbeeldig. Er rust een zware last op de schouders van de huidige politici om deze ontwikkeling te onderkennen en prioriteit te geven in hun beleid. Wanneer Afrika verzandt in dit moeras, staat volgens Van der Veen de ontwikkeling naar alle waarschijnlijkheid voor decennia stil.

Het slot van het boek is veelzeggend. *"Al met al is het perspectief voor Afrika niet rooskleurig. Een eenvoudige uitweg uit de gegroeide situatie is*

er niet. Voorwaarden voor verbetering zijn slechts embryonaal aanwezig. Maar belangrijker is wellicht, dat bij veel Afrikanen, onder wie regeringsleiders, de wil opkomt te zorgen dat Afrika de enorme problemen zal kunnen oplossen. Het is bovenal de kracht van deze wil die bepaalt of het zal komen tot een Afrikaanse renaissance." Hieruit spreekt een humanistische mensvisie die ik niet deel. Veranderingen kunnen niet alleen worden bereikt door een (gezamenlijk) wilsbesluit. Wie daar op wacht, blijft wachten. Het is te hopen, dat juist op dit punt Afrikaanse christenen boven zichzelf uit zullen kunnen stijgen. Ik ben niet heel optimistisch gestemd, maar wanneer ik hoor van broeders en zusters in bijvoorbeeld Malawi die bijeenkomen en nadenken over hun maatschappelijke verantwoordelijkheid en die ook nemen, zie ik iets gloren aan de horizon.

'Afrika, van de Koude Oorlog tot de 21ste eeuw' is een prachtig boek, dat op heldere wijze de geschiedenis van het continent samenvat. Van der Veen is noch optimist noch pessimist, eerder een realist. Of het goed komt met Afrika, zal de toekomst leren. Het rijke Westen heeft het hen niet makkelijk gemaakt. Ook de vroegere en huidige Afrikaanse politici treft blaam. Gods woord zegt in Ps. 106 : 3 *"Welzalig zij die het recht onderhouden, die te allen tijde gerechtigheid doen."* Een les die elke politicus zich ter harte moet nemen.

1 Deze conferentie was georganiseerd door het *Netherlands Institute for Multiparty Democracy* (IMD) dat tot doel heeft de capaciteit van politieke partijen te vergroten. Meer informatie op www.nimd.org

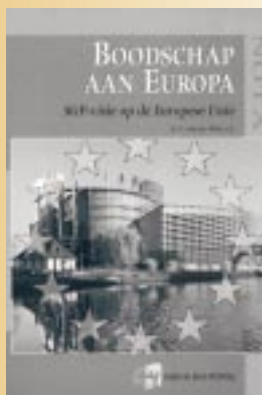
2 9% gender, 5% religieuze groepering, 3% sociale klasse, 3% tribal of taal.

3 Bron: *Attitudes to democracy and market in Tanzania*, Survey carried out by REPOA with the Afrobarometer, nov. 2001

Koerst de “Boodschap aan Europa”

Door Willem Schneider

De ChristenUnie en de SGP zitten met één fractie in het Europees Parlement. Toch kwamen de wetenschappelijke studiecentra van deze twee partijen met twee afzonderlijke publicaties uit. De Mr. G. Groen van Prinsterer stichting kwam vorig jaar december met het boek “Richting Europa”, geschreven door Benjamin Anker en Sander Luitwieler. De Guido de Brèsstichting publiceerde enkele maanden geleden “Boodschap aan Europa”, een SGP-visie op de Europese Unie, geschreven door een werkgroep onder leiding van de vroegere Europarlementariër ir. L. van der Waal. De auteurs van beide brochures maakten naar eigen zeggen dankbaar gebruik van de kennis van de medewerkers van de Eurofractie.

Een voor de hand liggende vraag is waarom de beide instituten er van hebben afgezien om gezamenlijk één boek over Europa uit te brengen. Tijdens de persconferentie waar de SGP-brochure officieel werd aangeboden kwam deze vraag aan de orde. De voorzitter van de werkgroep “Boodschap aan Europa” Van der Waal gaf toen aan dat het boek van het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie meer een bestuurlijke invalshoek zou hebben. De SGP-publicatie zou meer “vanuit de ideologische” invalshoek zijn geschreven.

Deze uitspraak was voor mij aanleiding om de beide boeken eens naast elkaar te leggen en te kijken of er inderdaad een verschil van optiek was. De titels lijken daar wel op te duiden: de ChristenUnie wil “richting Europa” en pleiten dus voor een meer pro-Europese houding, terwijl de boodschap van de SGP toch is, dat ze juist geen boodschap aan Europa of specifieker de Europese Unie hebben. Na beide boeken te hebben gelezen, merkte ik dat de schrijvers van de beide boeken een genuanceerder beeld geven.

Publieke gerechtigheid en de natiestaat

In beide brochures staat de notie “publieke gerechtigheid” centraal. De voortgaande ontwikkelingen in Europees verband vragen volgens Anker e.a. om een herbezinning. “Een principiële uitspraak van de ChristenUnie over haar Europese idealen is noodzakelijk om een basis te leggen voor het werk in de toekomst”. Het gaat dan om dezelfde idealen als op nationaal bestuursniveau. Niet alleen nationaal, ook voor de Europese Unie gelden dezelfde christelijke idealen. Volgens de publicatie van Benjamin Anker dient Europees beleid te worden beoordeeld naar de eis van publieke gerechtigheid en niet in de eerste plaats naar de mate waarin ze politieke eenwording dichterbij brengt. Ze toetst inhoudelijk en geeft weinig houvast als het gaat om de beoorde-

ling van de verdeling van de bevoegdheden tussen bestuurslagen. De overheid heeft tot taak om de publieke samenleving, ook de Europese in te richten naar de eis van het recht. Christelijke politiek wil dat recht zien ingevuld naar de eis van bijbelse gerechtigheid (de Tien Geboden) en daarmee God dienen.

De SGP geeft in haar brochure een soortgelijke benadering. Toch proef ik een andere insteek als het gaat om de vraag bij wie de primaire verantwoordelijkheid voor de politiek van publieke gerechtigheid ligt. De boodschap van de SGP is duidelijk: bij de nationale overheid. Bij de SGP-visie over de toekomst van Unie blijft de natiestaat een prominente rol spelen. De SGP zet in haar visie in op een Unie van Europese Staten. Deze Unie beantwoordt het best aan het politieke doel van publieke gerechtigheid “gezien de historische en politieke betekenis van de natiestaat, de verscheidenheid aan nationale identiteiten, talen, culturen en structuren, de noodzaak van een goed functionerend democratisch besluitvormingsproces dicht bij de burger en evenwichtige machtsverhoudingen tussen staten”. De nationale staten vormen dus de staatkundige kernen in zo’n Unie. “Op Nederland berust de taak om de rijke erfenis van de reformatie te revitaliseren en deze als soeverein blijvende staat in te brengen in de Europese politiek”, zo is de opdracht.

“Richting Europa”?

“Richting Europa” kiest, zo proef ik, een toch wat andere invalshoek. Ik lees bijvoorbeeld dat het uitgangspunt voor de beoordeling van de Europese politiek niet meer de nationale staat met zijn eigen soevereiniteit is. Het gaat volgens Benjamin Anker e.a. juist om de gedachte dat de staten en de volken een gemeenschap vormen die door recht geordend en gebonden dient te worden, naar de eis van de bijbelse gerechtigheid. Bij het erkennen van de meerwaarde van Europese samenwerking, de relativiteit van nationale soevereiniteit, past vanaf de christelijke politiek geen defensieve houding. Veel eerder zou sprake moeten zijn van een pro-actieve, positief-kritische opstelling in het Europese debat. Bovendien is de laatste jaren onder christenen meer aandacht gekomen is voor de kansen van christelijke politiek binnen een integrerend Europa gekomen en minder nadruk op het belang van nationale zelfstandigheid. Het “Groen-boek” erkent dat de EU geen soevereine staat is, maar een bovenstatelijke structuur. Toch behoren Europese instellingen tot “onze overheid”. Nationale staten “lenen” op een aantal terreinen hun soevereiniteit aan Europa, zodat de Europese instellingen op die terreinen als overheid kunnen optreden. De Europese instellingen zijn in hun ogen daarom dragers van gelegitimeerde overheidsmacht (blz. 67). De schrijvers van de ChristenUnie beschouwen de EU-instellingen derhalve ook als dienaars van God, de burgers ten goede.

Taken

SGP en ChristenUnie zijn het erover eens, dat aan het beleid op de terreinen Interne Markt, Milieu en Landbouw supranationaal vorm gegeven moet worden. In tegenstelling tot de SGP kiest de ChristenUnie ervoor vervolgens ook het vraagstuk van asielzaken supranationaal behandeld te willen hebben. Anker e.a. menen dat sinds het

Verdrag van Amsterdam vrijwel alle onderwerpen inzake visa, asielrecht en immigratierecht communautaire aangelegenheden zijn geworden. Ze vinden dat het voor zowel de toekomstige stabiliteit in Europa als de verhoudingen binnen de nationale samenlevingen goed zou zijn om tot een gelijkmatiger verdeling van de asielzoekerstroom te komen.

“Voor de overheid geldt niet alleen een taak de eigen samenleving naar de eisen van bijbelse gerechtigheid te ordenen, ook de vreemdeling aan de poort moet kunnen rekenen op een behandeling die daarmee in overeenstemming is”.

Even als hun SGP-collega’s menen de auteurs van het “Groenboek” dat ten aanzien van binnenlands bestuur, cultuur, onderwijs, volksgezondheid, sociale zekerheid, fiscale zaken en buitenlands beleid, defensie het priemaat bij de nationale regeringen ligt. Een meerderheids-besluitvorming in de Europese instellingen op het gebied van buitenlands beleid en defensiebeleid wijzen zij af.

Grondwet of Verdrag

Een Europese Grondwet wijzen beide publicaties af. Wel spreken ze over een nieuwe verdrag. Beiden menen dat in de Preambule verwezen moet worden naar (joods)-christelijke waarden. De ChristenUnie voegt hieraan direct toe dat een verwijzing naar de culturele diversiteit van Europa nodig is.

Van der Waal e.a. vinden, dat het nieuwe Verdrag duidelijk moet maken op welke beleidsterreinen de EU wel of geen beleidsbevoegdheid heeft en op welke gebieden de nationale constituties voorrang hebben boven het Verdrag. De schrijvers denken hierbij aan bijvoorbeeld onderwijs. Voorts vinden de SGP-ers dat de natiestaten de dragers van het integratieproces zijn. Deze erkenning dient een plaats te krijgen in de Preambule van het Verdrag. Anker e.a. vinden dat in het

(basis)verdrag de bestuursvorm, een duidelijke bevoegdhedenverdeling en het lidmaatschap van de EU bij het EVRM kunnen worden opgenomen. De SGP vindt dat het opnemen van een mensenrechten-‘catalog’ niet gepast en wijst de vorming van een Europees constitutioneel Hof van de hand.

Uitbreiding

De SGP-brochure meent dat Turkije een land is dat én een islamitisch karakter heeft en geografisch gezien grotendeels buiten Europa ligt niet in de EU past. Ook behoort Turkije niet tot de christelijke waardengemeenschap. In het “Groenboek” ontbreekt een paragraaf over de uitbreiding van de EU en over de vraag of Turkije in de EU mag worden opgenomen. In het aprilnummer van DenkWijzer heeft Anker echter in zijn artikel “Europa als open concept” aangegeven dat hij een toekomstig lidmaatschap van Turkije zeker niet wil uitsluiten. Hij kiest voor een “principeel open houding” ten aanzien van mogelijk toekomstige lidstaten.

Conclusie

Naast de vele overeenkomsten komen uit een vergelijking van de beide boeken enkele (accent)verschillen naar voren. Ik denk aan de visie over de natiestaat als hoedster van de publieke gerechtigheid in de internationale politiek, de benadering van het asielzoekersvraagstuk en de toelating van Turkije als lidstaat tot de Europese Unie. Een voor de hand liggende - en prangende - vraag is wat het standpunt van de Eurofractie ten aanzien van de door mij gesignaleerde (accent)verschillen is. Met het oog op de komende verkiezingen voor het EP lijken me deze antwoorden interessant en wellicht ook verrassend. Tenslotte wil ik opmerken, dat het jammer is dat de auteurs van de “Boodschap aan Europa” in hun literatuurlijst geen enkele melding maken van het boek “Richting Europa”.

Conservatisme en ChristenUnie

Door Cors Visser

Bart Jan Spruyt

Lof van het conservatisme

Uitgeverij Balans, 2003, 238 p.,

ISBN: 90-5018-587-8

Prijs: € 17,50

"ChristenUnie, keert weder tot de wegen van uw vader Kuyper", luidt de opdracht die Bart Jan Spruyt schreef in het exemplaar voor het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie van zijn boek 'Lof van het conservatisme'. Conservatisme en ChristenUnie hebben wat met elkaar en toch ook weer niet. De laatste paar jaar schuurden beide wat ongemakkelijk langs elkaar heen, zodat nu enkele irritatieplekken zijn ontstaan. En dat heeft de wederzijdse beeldvorming geen goed gedaan. Wellicht dat dit boek bij de beeldbijstelling kan helpen.

Degenen die hopen na lezing van dit boek nu precies te weten welk programma de Burkestichting voor de komende jaren heeft, moet ik teleurstellen. Lof van het conservatisme is geen uiteenzetting over de politieke filosofie van het conservatisme en probeert dat ook niet te zijn. Dit boek is een verzameling beschrijvingen van de ideeën van conservatieve kopstukken als Burke, De Toqueville, C.S. Lewis, Churchill en Bonhoeffer en rond de thema's conservatisme in Nederland, staat en cultuur. Stuk voor stuk zeer informatieve hoofdstukken waar het schrijfplezier van af spat. Dat maakt het lezen een bijzonder prettige tijdspassing voor iedereen die zich ook maar een beetje interesseert in politiek, historie of cultuur.

Uit deze collage wordt wel duidelijk, dat het conservatisme een waaiertje aan overtuigingen in zich herbergt. Geen wonder dat Spruyt in zijn epiloog dan ook niet in detail politieke uitspraken doet, want daarvoor zijn 'de conservatieven' een te gemêleerd gezelschap. Toch is de auteur er in geslaagd enkele hoofdlijnen te destilleren uit het hele spectrum.

Orde, dat is de kernboodschap in het gedeelte over de staat en speelt sowieso een eminente rol in het conservatisme. Daarbij gaat het niet om het star vasthouden aan datgene wat van vroeger overgeleverd is, maar om een orde die geworteld is de natuurwet, de kosmische orde en beslag heeft gevonden in de grondwet of andere basale wetgeving. Grote ver-

anderingen en revoluties werden dan ook bestreden door Burke in Groot-Brittannië en door De Toqueville in Frankrijk. Bij beiden krijgt de natuurwet, evenals bij C.S. Lewis, een christelijke annotatie. God heeft in de schepping een orde gelegd die ontsloten moet worden, maar niet op zijn kop gezet. Vandaar de nadruk op de rol van het gezin, de verantwoordelijkheid voor het eigen leven en dat van medemensen en het belang van het naleven van rechten van mensen. Daarbij komt een 'natuurlijk' wantrouwen tegen een uitgebreide overheid. Een overheid dient de vrijheid van burgers te garanderen en een orde te scheppen waarin ze zich kunnen ontplooien. Alle extra's, zoals er zoveel zijn in een verzorgingsstaat, vergroten het gevaar dat er een 'zachte tirannie van de staat' ontstaat. De overheid, de meerderheid van de volksvertegenwoordiging, legt de samenleving op wat rechtvaardig is en wat niet. Het geloof in een maakbare samenleving is te groot.

De grote vraag is hoe dan wel goed samen te leven met mensen die, zoals de conservatieven zeggen, geneigd zijn tot (alle) kwaad. Deze vraag komt met name aan bod in het deel over conservatisme en cultuur. Centraal staat het opvoeden en vormen van kinderen tot verantwoordelijke burgers, burgers die deugdzaam zijn. Opvoeding, onderwijs en instituties als scholen, kerken en verenigingen zijn speerpunten voor conservatieven. "Conservatisme is een politieke theorie, geschraagd door een cul-

tureel-pedagogisch ideaal" (p. 204). Deze naïviteit over de resultaten van een goede opvoeding valt uit de toon in een boek dat verder tamelijk sceptisch is over maakbaarheid.

Voor de ChristenUnie zitten er een paar aardige lessen in dit boek. In de eerste plaats het grote belang van de voorgegeven (scheppings)orde. Wie in een dergelijke orde gelooft, heeft het gelijk aan zijn kant, maar moet dit zien te bewijzen. Niet teveel activisme en vingertjesopstekerij, maar eerder wijzen op goede voorbeelden uit het verleden en het buitenland en dus meer vertrouwen in de kracht van ideeën. Spruyt mag de ChristenUnie overigens verwijzen naar de wegen van haar vader Kuyper (en terecht), maar dat is in conservatieve ogen toch wel een activistische wereldverbeteraar.

Een tweede les is, dat de ChristenUnie lang voordat een voorstel in de Tweede Kamer komt, de publieke opinie moet voeden. In dat publieke debat worden de standpunten bepaald, terwijl de Kamer ze vaak alleen maar bekrachtigt. Hopelijk zijn hiermee een paar irritatieplekken weggewerkt, want het conservatisme biedt de ChristenUnie mogelijkheden om haar eigen visie aan te scherpen en op deelgebieden op te trekken met conservatieven. Lezen dus.

www.burkestichting.nl/nl/publicaties/LofVanHetConservatisme.html

Peter Kreeft

*De deugden in ere hersteld.
De noodzakelijke voorwaarde voor
een gezonde maatschappij (oorspr. titel:
Back to Virtue).*

Navigator Boeken, Driebergen, 2003, 185 p.,
€ 14,95, ISBN 90 76596 824, te bestellen via
www.navigatorboeken.nl

Peter Kreeft, een Amerikaanse, Rooms-katholieke apologet bepleit in dit boek een eerherstel van de aloude deugdzaamheid (de zeven deugden: gerechtigheid, wijsheid, moed, gematigdheid, geloof, hoop en liefde) en gaat daarvoor te rade bij de Bergrede van Jezus. Hij analyseert de zeven zaligsprekingen met het oog op bruikbare waarden en normen voor onze Westerse maatschappij. Ook gaat Kreeft te rade bij Paulus, Augustinus, Thomas van Aquino en C.S. Lewis. Kreeft stelt, dat deugdzaamheid noodzakelijk is voor het overleven van de beschaving. Religie is noodzakelijk voor het overleven van deugdzaamheid. Zo komt Kreeft tot de conclusie dat religie noodzakelijk is voor het overleven van de beschaving. Voor Kreeft ligt in de navolging van Jezus het begin van het gezond worden van ons leven en van onze maatschappij.

Dr. ir. J. van der Graaf (red.),

*Normen op hun Waarde geschat.
Bijdrage aan de maatschappelijke
bezinning in tien essays.*

Uitgeverij Groen, Heerenveen, 2003,
ISBN 90 5829 431 5, 163 p., € 5,-.

Met dit boek – op het Waarden en Normen congres op 11 september j.l. aangeboden aan premier Balkenende – levert het Platform Waarden en Normen een bezinnende bijdrage aan de maatschappelijke discussie over waarden en normen. Uitgangspunt van het platform, waarin vijftig christelijke maatschappelijke organisatie participeren (waaronder ook de ChristenUnie), is dat de Bijbel betrouwbare waarden aanreikt waaraan ook in deze tijd regels om te leven kunnen worden ontleend. Door verschillende (groepjes) auteurs wordt beschreven welke normen en waarden de basis moeten zijn voor politiek, media, zorg, recht, economie, kerk, gezin, onderwijs en vorming. Achter in de bundel is ook een boodschap van een aantal kerkelijke gemeenschappen van gereformeerde signatuur opgenomen, getiteld 'Gerechtigheid en welzijn' en een lezing van Van der Graaf over de multiculturele samenleving, getiteld 'Tussen isolement en lege tolerantie'.

De redactie van DenkWijzer wil graag ruimte geven aan reacties op artikelen. Het gaat dan om korte (max. 250 woorden), ingezonden emails. De redactie houdt zich het recht voor reacties niet te plaatsen of in te korten.

Van: Tjitske Biersteker-Giljou
Datum: 25 juni 2003
Aan: denkwijzer@christenunie.nl

'Cue' van Boven versus zelfverheffing

In het vorige nummer van DenkWijzer (juni 2003) gaf hoofdredacteur J.P. de Vries in 'De Aftrap' een samenvatting van een artikel uit the Times, waarin gewag werd gemaakt van politici die hun 'cue' van Boven haalden. Ook ik ben van mening dat we God moeten danken voor politici, waar ook ter wereld, die hun richtsnoer van Boven halen en ik deel het standpunt van dhr. De Vries dat dit de politieke discussie niet mag afsnijden, noch onaantastbaar maken voor kritiek. Zijn conclusie dat de oorlog tegen Irak, achteraf, een goede beslissing is geweest, deel ik echter niet. Amerika was op zoek naar het brein achter de terroristische aanslagen en vermoedde dat Irak in het bezit was van massavernietigingswapens. Dit laatste vooral gebaseerd op een heel oude scriptie van een student en niet onderbouwd, en zelfs tegengesproken, door de commissie Blix. Het brein achter de aanslagen is tot op heden niet getraceerd. Als rechtvaardiging voor de oorlog geldt dan nu, dat deze toch wat goeds heeft uitgewerkt want een dictator is verdreven en er is nieuw perspectief geboden. Dat is wel een regelrechte inmenging in binnenlandse aangelegenheden. Volgens mij is dat alleen te rechtvaardigen als een volk in opstand komt tegen het eigen regime en hulp van buitenaf nodig heeft. Amerika heeft ook al aangegeven zich niet te kunnen vinden in de genocide-wetgeving van België. België wordt danig onder druk gezet om haar wetgeving te wijzigen. Tegelijkertijd wil Amerika zich zelf niet onderwerpen aan internationale afspraken op het gebied van het berechten van oorlogsmisdaden. Is de Amerikaanse norm de enige die telt? Beroep op God maakt niet onaantastbaar en zou, mijns inziens, niet mogen leiden tot zelfverheffing.

*Tjitske Biersteker-Giljou
Raadslid ChristenUnie Den Helder*

Inhoudsopgave

Risico's en veiligheid	2
<i>ThemaWegWijzer en Themainleiding door Erik van Dijk</i>	
Veiligheid en verandering	4
<i>Themainterview met Teun Visscher, plv. korpschef Midden & West Brabant</i>	
Veiligheid en normbesef	7
<i>Column DenkKader door Tymon de Weger</i>	
De illusie van de voorzienige staat	8
<i>ThemaStudie door Jan van der Stoep</i>	
Crisisbeheersing in een risicomaatschappij	12
<i>ThemaStudie door Bort Koelewijn</i>	
De Nederlandse krijgsmacht in het nauw	20
<i>ThemaStudie door Juul van der Velden</i>	
Wet Werk en Bijstand: actie van gemeenteraad noodzakelijk	24
<i>Lokaliteiten door Marcel Benard</i>	
Dient de HEERE met blijdschap	25
<i>Meditatie bij Psalm 100 WoordWijzer door Niek Tramper</i>	
Actieve deelname van vrouwen in de ChristenUnie	26
<i>Een theologische onderbouwing Extra Studie door Maaike Harmsen</i>	
"Vrij vissen in het Vondelpark"	28
<i>Over de rol van kleine politieke partijen BoekenWijzer door Dick Stellingwerf</i>	
Afrika, van de Koude Oorlog naar de 21ste eeuw	30
<i>BoekenWijzer door Klaas Quist</i>	
Koerst de "Boodschap aan Europa" "Richting Europa"?	32
<i>BoekenWijzer door Willem Schneider</i>	
Lof van het conservatisme	34
<i>BoekenWijzer door Cors Visser</i>	
Signalementen en ingezonden reacties	35

